

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ผลของการจัดกระบวนการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วมที่มีต่อความสามารถในการเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่นของผู้ประกอบการชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้ทำการรวบรวมสาระสำคัญซึ่งมีหัวข้อเรื่อง ตามลำดับ ดังนี้

- ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- ตอนที่ 2 แนวคิดการฝึกอบรม
- ตอนที่ 3 แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
- ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน
- ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
- ตอนที่ 6 แนวคิดการเพิ่มความสามารถในการเพิ่มมูลค่าสินค้า
- ตอนที่ 7 แนวคิดการเป็นผู้ประกอบการ
- ตอนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ตอนที่ 9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านที่จะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ทางด้านทักษะการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม

สำหรับความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้คล้ายคลึงกัน ซึ่งแต่ละท่านนั้นได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้คือ

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษา โรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปละวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสัมมาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การศึกษาที่พยายามจะจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนซึ่งผิดหวังในระบบโรงเรียน หรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าในระบบโรงเรียน หรือไม่ได้รับความเสมอภาค และให้สมหวังในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในสังคม

อุ้นตา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะให้การเรียนรู้กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชาชน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษาอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

ประทุมสุข อาชาวอรุง (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่มีรูปแบบโครงสร้างแน่นอน เป็นการจัดการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลังและสติปัญญา ความสามารถหรือความถนัด ครอบคลุมถึงการศึกษานอกระบบที่ไม่มีพิธีรีตองด้วย เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคนในสังคม จัดกิจกรรมการศึกษาได้ทั้งในและนอกโรงเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

สุนทร สุนันท์ชัย (2532) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะดำเนินการโดยเอกเทศ หรือเป็นส่วนประกอบสำคัญของกิจกรรมอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ ที่จะให้บริการแก่กลุ่มผู้เรียนทุกเพศทุกวัย

รัตนา พุ่มไพศาล (2533) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกระบวนการจัดการศึกษาสำหรับผู้ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อที่เขาเหล่านั้นได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ตามความต้องการ

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2533) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักความคิดตัดสินใจ รู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยวิธีการเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดเพื่อทุกคนในสังคม

สุรกุล เจนอบรม (2541) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่าเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนปกติ มีเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์การเรียนรู้ชัดเจน กิจกรรมการศึกษาดังกล่าวมีทั้งจัดเป็นเอกเทศหรือส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นได้ทั้งหน่วยงาน ที่มีหน้าที่ทางการศึกษาโดยตรงและหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ตลอดจนชุมชนที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม

อาชัญญา รัตนอุบล (2542) ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษา และมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงานและสถาบันต่างๆในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆในสังคม โดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นๆ จะตอบสนองต่อความต้องการ ความสนใจ และประยุกต์ใช้แก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (2542) การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาหลักสูตรต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคล

อุดม เขยก็วงศ์ (2544) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง การศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ไม่จำกัดพื้นฐานการศึกษา

อาชีพ และประสบการณ์ หรือความสนใจ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2551) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัด และระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

Coombs (1974) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหากหรือจัดเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่นๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่กำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมาย

Knowles (1984) นักการศึกษาผู้ใหญ่ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปหลังจากที่ได้ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้ว และเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นไว้สำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ

Brembeck and Thompson (อ้างถึงในอุดม เขยทิวศ์, 2541) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุด ก็จะเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอนและดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนันทนาการ บางทีการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ไม่มีระบบที่สุดของระบบต่างๆ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้วบทบาทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่างๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากร และในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียมกับระบบโรงเรียนปกติ

McCall (อ้างถึงในซิดซงค์ ส. นันทนาเนตร, 2549) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง แหล่งประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบโรงเรียน ภาคปกติ การศึกษานอกโรงเรียนนี้เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากสื่อมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และจากหน่วยพัฒนาต่างๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นต้น

Paulston (อ้างถึงในซิดซงค์ ส. นันทนาเนตร, 2549) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การจัดระบบการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีความหมายว่าเป็นการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียน เป็นที่ยอมรับกันมาแต่ดั้งเดิมว่า จะต้องเริ่มต้นจากชั้นประถม มัธยม และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ให้คำจำกัดความไว้ค่อนข้างหลวมๆ เพื่อให้รวมถึงกิจกรรมทางสังคม และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่นๆ นอกระบบชั้นเรียนในโรงเรียนปกติ

จากความหมายต่างๆ ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จึงพอสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่น หลากหลาย ทั้งรูปแบบ วิธีการจัด ระยะเวลาการศึกษา การวัดและประเมินผล เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ได้อย่างเหมาะสม เหมาะกับความต้องการของผู้เรียนอย่างยิ่ง

แนวคิดและปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากการศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ใช้หลายปรัชญาผสมผสานกันโดยมีปรัชญาหรือหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตเป็นปรัชญาหลัก และมีปรัชญาอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปรัชญาในกลุ่มพัฒนาการนิยมซึ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาสังคม ปรัชญาในกลุ่มมนุษยนิยมซึ่งเน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล ปรัชญาในกลุ่มปฏิรูปนิยมซึ่งเน้นการศึกษาเพื่อการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิรูป และปรัชญาในกลุ่มอัตถิภาวนิยมซึ่งเน้นการรู้จักตนเอง การพึ่งพาตนเอง

จากการประยุกต์ใช้ปรัชญาต่างๆ ผสมผสานกัน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีหลักการสำคัญ คือ เน้นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา กระจายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมทั้งถึง ส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ให้เรียนรู้ในสิ่งที่

สัมพันธ์กับชีวิต จัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครู อาจจะเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วม สิ่งที่ทำให้เรียนรู้ควรนำไปใช้ประโยชน์ได้ มีความยืดหยุ่นเรื่องเวลาและสถานที่เรียน

ผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับปรัชญาของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีหลักการว่า ความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนก็เพื่อมุ่งให้เกิดความประสมกลมกลืนเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า “คิดเป็น”

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นการมุ่งผลิตเพื่อพัฒนาประชากร ทั้งนี้เพราะเป้าหมายสุดท้ายในการพัฒนา คือ มุ่งให้ประชาชน “มีความสุข อยู่ดีกินดี” โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เน้นเรื่องการพึ่งพาตนเองของสังคม เน้นความร่วมมือในการพัฒนา เน้นอิสระในการตัดสินใจเลือก นั่นก็หมายถึง การยอมรับนับถือในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของบุคคล

สุรกุล เจนอบรม (2541) กล่าวว่าการศึกษาอกระบบโรงเรียนปัจจุบันได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็น “ผู้คิดเป็น”
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะคติและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม
4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

ปฐม นิคมมานนท์ และคณะ (2543) ได้กล่าวไว้ว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความเป็นทางการน้อยกว่า หรือมีความยืดหยุ่นมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีโครงสร้างที่ไม่ตายตัว มีความอ่อนตัว และมีความคล่องตัวมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยลักษณะแห่งความยืดหยุ่นของการศึกษานอกระบบที่สำคัญในด้านต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1. ความยืดหยุ่นด้านเวลาเรียน เนื้อหาส่วนใหญ่จะถูกแบ่งออกเป็นหน่วยย่อยๆ ให้เหมาะสมกับเวลา ความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียน โดยอาจจัดหลักสูตรสั้นหรือยาวก็ได้

ซึ่งคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ นอกจากนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังเปิดสอนในเวลาที่แตกต่างกัน เช่น เช้า กลางคืน หรือเปิดสอนวันหยุดเพื่อเอื้อต่อผู้เรียน

2. ความยืดหยุ่นด้านสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบไม่ได้เจาะจงแน่นอนว่าจะต้องทำการสอนในโรงเรียนเสมอไป อาจจัดกิจกรรมขึ้นในโรงเรียน หรือจัดในสถานที่อื่นก็ได้ตามความเหมาะสม หรือแล้วแต่ความสะดวกเท่าที่สามารถหาได้ ทำให้สถานที่เรียนของการศึกษานอกระบบจึงจัดได้หลายสภาพ ตามความสะดวก และตามลักษณะของกิจกรรม

3. ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้เรียน การศึกษานอกระบบเป็นการจัดการศึกษาให้แก่บุคคลหลายช่วงวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ โดยอาจจัดขึ้นเพื่อบุคคลช่วงวัยใดวัยหนึ่งเฉพาะหรืออาจไม่จำกัดช่วงวัยก็ได้

4. ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้สอน การเรียนการสอนในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนใหญ่จะใช้วิทยากรที่หลากหลาย อาจเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในอาชีพแขนงต่างๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นครูที่สอนเป็นประจำในหน่วยงานนั้น

5. ความยืดหยุ่นด้านวิธีเรียน การศึกษานอกระบบมีการใช้วิธีการสอน วิธีการเรียนที่แตกต่างกันไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนเท่านั้น อาจจะเรียนผ่านสื่อต่างๆ หรือเรียนที่บ้านก็ได้

6. ความยืดหยุ่นด้านผู้จัดบริการองค์กรหรือหน่วยงานที่ให้บริการ การศึกษานอกระบบมีความหลากหลาย นับแต่องค์กรที่รับผิดชอบการศึกษาโดยตรง หน่วยงานอื่นหรือเอกชนก็สามารถจัดได้

7. ความยืดหยุ่นด้านระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ กิจกรรมการศึกษานอกระบบจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์ และระเบียบการปฏิบัติอย่างหลวมๆ ไม่ตายตัว ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสมควรด้วยเหตุและผล นอกจากนี้ยังต้องอยู่บนพื้นฐานที่ให้เกียรติซึ่งกันและกัน

สมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่นำปรัชญาหลายปรัชญามาประยุกต์ผสมผสาน ซึ่งปรัชญาต่างๆ ที่นำมาเป็นหลักได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต พัฒนาการนิยม มนุษยนิยมคิดเป็น และปรัชญาทางพระพุทธศาสนา โดยหลักการจัดการศึกษานอกระบบนั้นยึดหลักการ ดังต่อไปนี้

1. ความครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาส และขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลและสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือก

6. มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอนและเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย

7. จัดบริการให้ใกล้ชิด เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น การใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

8. จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต

9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง

10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน

12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชน และชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ

13. เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา

14. เปลี่ยนภาพจากการศึกษาในห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้ มาเป็นภาพของการร่วมรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2550) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป

จากแนวคิดและปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นนั้นสามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแนวคิดที่ยืดหยุ่นในทุกๆ ด้าน สนองตอบความต้องการของผู้เรียน ถือผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็น เพิ่มพูนความรู้ ความสามารถและทัศนคติที่ผู้เรียนจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเพื่อบริการโอกาสทางการศึกษาให้บุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ ทุกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีโอกาสหรือพลาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมทั้งผู้ที่ต้องการจะเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและให้มีความรู้ทั่วไปที่จำเป็นตลอดจนข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตพัฒนาคุณภาพชีวิต สามารถเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ได้รู้จักคิดวิเคราะห์ แสวงหาความรู้และข้อมูลมาแก้ปัญหา ตลอดจนสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม ให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษานอกระบบไว้หลากหลาย เพื่อมุ่งให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีแก่ผู้เรียน ไว้ดังนี้

1. ให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ
2. ให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานและผลลัพธ์ที่จะเกิดจากงาน
3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

อุดม เขยกิจวงศ์ (2523) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

1. ฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็น
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคม

4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวว่าไว้ว่า เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง การเรียนรู้จากธรรมชาติ สังคม หรือโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นเฉพาะ ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบจึงหมายความว่าความรวมถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพแต่ละท้องถิ่น อายุผู้เรียน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม

ตลอดจนความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตาม โครงการหรือกิจกรรมการศึกษา นอกกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นในแต่ละโครงการย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมืออันดีระหว่างกลุ่ม ผู้เรียน หรือกลุ่มประชาชนในสังคมกับผู้จัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียน นับตั้งแต่การวางแผน การศึกษา การประเมินความต้องการของผู้เรียน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ การ แสวงหาวิธีการ และทรัพยากร ตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้ด้วย

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอก ระบบโรงเรียน ได้ว่า การจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้แก่บุคคล ทุกเพศ ทุกวัย และเพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคล พัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถ ให้รู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ประเภทของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้แบ่งประเภทการจัดกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียน ออกเป็นหลายด้าน แตกต่างกันไป ดังต่อไปนี้

รัตนา พุ่มไพศาล (2523) แบ่งประเภทกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียนไว้ 6 ประเภท ดังนี้

1. การศึกษาสามัญหรือความรู้พื้นฐาน ได้แก่ ความรู้ด้านหนังสือ การอ่านออกเขียน ได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม
2. การศึกษาด้านอาชีพ รวมถึงเกษตรสหกรณ์ ได้แก่ การมุ่งพัฒนาความรู้และทักษะ เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ
3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชนและสภาพแวดล้อม ได้แก่ การให้การศึกษ เกี่ยวกับกิจกรรมของท้องถิ่นและสถาบันชาติ
4. การศึกษาเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว ได้แก่ สุขอนามัย ในด้านการ โภชนาการ การตกแต่งบ้าน การเลี้ยงเด็ก การวางแผนครอบครัว เป็นต้น
5. การศึกษาที่มุ่งสร้างความสุขสมบูรณ์แก่ชีวิต เช่น ดนตรี ศิลปะ สันทนาการ การศึกษา ปรัชญา ศาสนา
6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต เช่น ความรู้เกี่ยวกับการเพิ่ม ประสิทธิภาพและความมั่นคงในอุตสาหกรรม

สุนทร สุนันทพิชัย (2530) ได้แบ่งประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 6 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. สามัญศึกษาหรือการศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษาที่เทียบเท่าระบบโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอ่านออกเขียนได้ จนถึงระดับอุดมศึกษา โดยผู้เรียนได้รับวุฒิหรือประกาศนียบัตร
2. การฝึกอาชีพ ได้แก่ การฝึกทักษะอาชีพของผู้เรียนตามความต้องการของผู้เรียน
3. การศึกษาด้านสุขภาพ สวัสดิภาพและชีวิตในครอบครัว ได้แก่ การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โภชนาการ สวัสดิการ การจัดสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
4. การศึกษาด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การปกครองประเทศ การปกครองท้องถิ่น การออกเสียงเลือกตั้ง การเสียภาษีอากร ฯลฯ
5. การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ การศึกษาแบบเสรี การดนตรี ศิลปะ นันทนาการ
6. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน ได้แก่ การศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดความสามารถในการมีส่วนร่วมของชุมชน

อุ้นตา นพคุณ (2533) ได้แบ่งประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น 5 ประเภท โดยค้ำนึ่งกลุ่มเป้าหมายประชากรดังนี้

1. การศึกษาแม่ และเด็ก หรือการศึกษาครอบครัว
2. กิจกรรมองค์กรเยาวชน
3. การศึกษาผู้ใหญ่
4. การศึกษาชุมชนหรือพัฒนาชุมชน
5. การศึกษาพิเศษหรือการศึกษาต่อเนื่อง

Harbison (อ้างถึงใน อุตม เขยกิจวงศ์, 2541) ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าประกอบด้วยกิจกรรม 3 ประเภท ได้แก่

1. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงานหรือทำงานอยู่
2. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะเยาวชนสำหรับการทำงาน
3. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะความรู้ และความเข้าใจที่อยู่นอกเหนือจากการทำงาน

Knowles (1950) ได้แบ่งประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยแบ่งตามเกณฑ์พฤติกรรมที่ประสงค์จะก่อให้เกิดแก่ผู้เรียน ไว้ 6 ประเภท ดังนี้

1. ด้านความรู้ ควรใช้กิจกรรม เช่น การอ่าน การบรรยาย การอภิปรายเนื้อหาจากตำรา การอภิปรายเป็นคณะ และการใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา

2. ด้านความเข้าใจ ควรใช้กิจกรรม เช่น การอภิปรายแก้ปัญหาระหว่างผู้เรียน การยกตัวอย่างเฉพาะกรณี และการเล่นเกมส์ต่างๆ

3. ด้านทักษะ ควรใช้กิจกรรม เช่น การสาธิตขั้นตอนหรือวิธีการ การฝึกซ้อม การทำแบบฝึกหัด การฝึกทำงาน และการแสดงบทบาทสมมติ

4. ด้านทัศนคติ ควรใช้กิจกรรม เช่น การให้อภิปรายอย่างอิสระ การให้คำปรึกษา การยกตัวอย่างเฉพาะกรณี และการเล่นเกมส์ต่างๆ

5. ด้านค่านิยม ควรใช้กิจกรรม เช่น การสัมมนา การแสดงบทบาทสมมติ การฟังธรรม และการอภิปรายชั้นปรัชญา

6. ด้านความสนใจ ควรใช้กิจกรรม เช่น รายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ การจัดทัศนศึกษา การจัดนิทรรศการ การจัดฉายภาพยนตร์ การแสดงละคร

Coombs and Ahmed (1974) ได้แบ่งประเภทกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาขั้นพื้นฐาน (General Education) เพื่อให้ประชาชนในชนบทอ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ นอกจากนั้นต้องมีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัว (Family Education) เป็นการเสริมความรู้ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตครอบครัว เช่น ด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน

3. การศึกษาเพื่อการปรับปรุงชุมชน (Community Development Education) เป็นการพัฒนาให้ประชาชนปรับปรุงชุมชนตนเองได้ ได้เรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ให้ประชาชนมีการร่วมมือช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และการพัฒนาการประเทศชาติ

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ (Vocational Education) เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ กิจกรรมให้ประชาชนมีอาชีพ หรือเกี่ยวกับการประกอบการทางเศรษฐกิจ เช่น ฝึกอาชีพตัดผม เลี้ยงปลาสัตว์ การทอผ้า และแก้เครื่องยนต์ เป็นต้น

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2541) ได้แบ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 3 ประเภท คือ

1. กิจกรรมด้านความรู้พื้นฐาน โดยมีความมุ่งหมาย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้ที่มีพลาดโอกาสในการศึกษาในระบบโรงเรียน มีโอกาสศึกษาหาความรู้ และปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการดำเนิน

ชีวิต กิจกรรมประเภทนี้ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ การศึกษานอกระบบโรงเรียนระดับ ประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย

2. กิจกรรมด้านการฝึกทักษะ เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเห็นช่องทางทำมาหากิน มีความรู้ มีทักษะ และมีเจตคติที่ดีในการประกอบอาชีพอิสระ อาชีพ ในตลาดแรงงาน หรือเพื่อ ปรับปรุงชีวิตของตนเองและชุมชน รวมทั้งเพื่อเพิ่มวุฒิการศึกษา พัฒนาตนเองเกี่ยวกับหน้าที่ ตนเองและการงาน กิจกรรมประเภทนี้ ได้แก่ กลุ่มสนใจ วิชาชีพพระยะสัน หลักสูตรประกาศนียบัตร วิชาชีพ (ปอ.) และหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

3. กิจกรรมด้านข่าวสารข้อมูล เป็นการเสนอโอกาสและทางเลือกในการศึกษา ทางเลือกด้วยตนเองให้ประชาชนเพื่อเพิ่มเติมความรู้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และ ก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่กว้างขวาง ใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงชีวิตให้ก้าวหน้า และดำรงตนอยู่ใน สังคมได้อย่างเป็นสุข จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากสื่อ จากชุมชน และจากแหล่ง การเรียนรู้ ซึ่งสามารถเรียนได้ตลอดเวลา และเกิดขึ้นในช่วงวัยตลอดชีวิต หรือจัดได้ว่าเป็น การศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ การจัดห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน พิพิธภัณฑ์ วิทยาศาสตร์ วิทย์ และโทรทัศน์ เพื่อการศึกษา การบริการสื่อ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

สุมาลี สังข์ศรี (2551) ได้แบ่งประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 3 ประเภท คือ

1. กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการศึกษาพื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่จัด ขึ้นให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ ความรู้ในการอ่านเขียน การคำนวณ เบื้องต้น การติดต่อสื่อสาร ด้วยวิธีการสอนอ่านเขียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามัญ ระดับประถม 3 วิธี คือ แบบชั้นเรียน แบบเรียนด้วยตนเอง และแบบทางไกล เป็นต้น

2. กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ และทักษะอาชีพ เป็น การให้ความรู้ในสาขาวิชาต่างๆเพื่อจะนำความรู้มาปรับปรุงการประกอบอาชีพหรือสร้างอาชีพ ใหม่ เช่น การอุตสาหกรรม คหกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ ด้วยวิธีการฝึกอาชีพพระยะสัน การฝึกอาชีพ แบบกลุ่มสนใจ และหลักสูตรพระยะสันของสถาบันต่างๆ เป็นต้น

3. กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทให้ความรู้ทั่วไปและข่าวสารข้อมูลที่ เป็นปัจจุบัน อันเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพ กฎหมาย ศาสนา สิ่งแวดล้อม ด้วยการอบรมโดยวิทยากร ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ในการแบ่งประเภทของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น แบ่งได้เป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ เป็นกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้พื้นฐาน เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของประชาชน กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านการฝึกทักษะ อาชีพ เพื่อให้ประชาชนได้นำไปใช้ในการประกอบอาชีพต่อไป สามารถพึ่งตนเองได้ และกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านข่าวสาร ข้อมูล โดยให้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ทันสมัย ทันต่อการเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

ประโยชน์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่กว้างใหญ่ ทั้งที่จัดขึ้นในหน่วยงานของรัฐบาลและเอกชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม จึงทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประโยชน์มากมายหลายด้าน พอสรุปได้ดังนี้

1. ช่วยแก้ไขปัญหาความไม่รู้และส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต อันเนื่องมาจากการขาดแคลนหรือด้อยการศึกษา
2. เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์
3. เกิดประโยชน์ในระยะเวลาสั้น สามารถนำไปใช้ได้ทันที ทันต่อเหตุการณ์ ตรงตามความต้องการและความสนใจ ซึ่งจะให้ผลโดยตรงต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันของผู้เข้ารับการอบรม
4. การศึกษานอกระบบโรงเรียนช่วยขจัดความทุกข์ยากของประชาชน คือ ความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บป่วย
5. เพื่อให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิตอย่างทั่วถึง ทัดเทียมกันในทุกะดับของสังคม
6. เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อันหัวใจสำคัญของการพัฒนาต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อาชีพ วิธีการดำรงชีวิต เน้นการพึ่งตนเองได้
7. เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ที่สุดทั้งทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ อันจะนำไปสู่ความสามัคคี

ตอนที่ 2 แนวคิดการฝึกอบรม

ความหมายของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ มักใช้รูปแบบการฝึกอบรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา ฝึกฝน เพิ่มพูนความรู้ ความสามารถให้กับบุคลากรในหน่วยงานทั้งทางด้านทักษะ หรือทางด้านวิชาการ สำหรับความหมายของการฝึกอบรมนั้นมิได้ให้ความหมายของการฝึกอบรมหลายหลายอย่าง แตกต่างกันไป ดังนี้

อุทุมพร จามรมาน (2533) กล่าวว่า การฝึกอบรม คือ กิจกรรมหรือความพยายามที่จะจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีในเรื่อง ความรู้ ทักษะ และทักษะในการทำงาน

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย (2534) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่จัดขึ้น เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้

วัฒนา ชื่นวงศ์ (2536) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นการเสริมสร้าง เพื่อพัฒนาความคิดเห็น ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ และทักษะของบุคคลในการทำงานให้กว้างขวางก้าวหน้า

วิน เชื้อโพธิ์หัก (2537) กล่าวว่า การฝึกอบรม เป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ค่านิยม คุณธรรมและทักษะความชำนาญเฉพาะด้านของบุคลากรที่ไม่สามารถจะทำได้โดยกระบวนการเรียนการสอนปกติ เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิจิตร อวระกุล (2537) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่ช่วยเพิ่มพูนความถนัด ความรู้ทางธรรมชาติ ทักษะ หรือความชำนาญ ความสามารถของบุคคลให้มีเทคนิควิชาการในการทำงาน เพื่อให้บุคลากรเกิดพฤติกรรมใหม่ หรือเพื่อให้เกิดทักษะในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง การฝึกอบรมหมายถึง การพัฒนาหรือฝึกฝนอบรมบุคคลให้เหมาะสมหรือเข้ากับงานหรือการทำงาน

พงศ์ หรดาล (2539) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เฉพาะบุคคล เพื่อที่จะปรับปรุงและเพิ่มพูนความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) และทัศนคติ (attitude) อันเหมาะสม จนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

Beach (1970) กล่าวว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่จัดขึ้น เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ และมีความชำนาญ เพื่อวัตถุประสงค์ให้บุคคลรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะหรือเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลไปในทางที่ต้องการ

Good (1973) กล่าวว่า หมายถึง กระบวนการให้ความรู้ และฝึกทักษะแก่บุคคล ภายใต้เงื่อนไขบางประการ โดยการจัดการฝึกอบรม ไม่ได้จัดกระทำให้ใหญ่โตเหมือนกับการจัดการเรียนการสอน

Pont (1992) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นการพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคล และการช่วยให้บุคคลมีความรู้ความสามารถและความมั่นใจในการดำเนินชีวิตและการทำงาน

จากความหมายของการฝึกอบรมดังกล่าวมานั้น จึงพอสรุปได้ว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการจัดกิจกรรมในการพัฒนาบุคคลอย่างเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความชำนาญ และมีทัศนคติที่ถูกต้องในเรื่องใดเรื่องหนึ่งถึงขั้นสามารถนำความรู้ในเรื่องนั้น ไปปฏิบัติภาระหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้เงื่อนไขของระยะเวลาที่กำหนด

ความสำคัญของการฝึกอบรม

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้เน้นให้คนเป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรบุคคล อันถือว่า คนเป็นทรัพยากรที่เป็นกลไกสำคัญต่อความสำเร็จ และเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดในองค์กรหรือหน่วยงาน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพทัดเทียม มีความรู้ความสามารถที่จะแข่งขันกับโลกภายนอกได้

อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการฝึกอบรมว่า การฝึกอบรมมีความสำคัญ และจำเป็นในการพัฒนาประชากร และบุคลากร ซึ่งทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหลายประการตามได้สรุปไว้ดังนี้

1. การฝึกอบรมช่วยป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น โดยการสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง
2. การฝึกอบรมเป็นกรรมวิธีช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว โดยการสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหาและฝึกปฏิบัติการแก้ปัญหาเหล่านั้น
3. การฝึกอบรมช่วยประหยัดรายจ่ายเพราะการฝึกอบรมเป็นกรรมวิธีที่จัดขึ้น ในระยะเวลาสั้น ภายในงบประมาณจำกัดและได้ผลคุ้มค่าตามวัตถุประสงค์

4. การฝึกอบรมเป็นกรรมวิธีที่จะช่วยให้บุคลากรเกิดการเรียนรู้เพิ่มเติมประสบการณ์ใหม่ๆ ซึ่งอาจจัดในเวลาเรียนตามปกติ หรือในวันหยุดสุดสัปดาห์ก็ได้

5. การฝึกอบรมเป็นกรรมวิธีที่ก่อให้เกิดความสามัคคี เนื่องจากผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ขำกกิจกรรมร่วมกัน แก้ไขปัญหาร่วมกัน ก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

6. การฝึกอบรมเป็นกรรมวิธีที่ช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเชื่อมั่นในงาน กล้าที่จะเผชิญปัญหาและอุปสรรค

7. การฝึกอบรมเป็นวิธีการที่สนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิต

การฝึกอบรมนอกจากจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาบุคลากรแล้วยังเป็นการช่วยป้องกันปัญหา และการแก้ปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ด้วยการอบรม อันเกิดจากความรู้ ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการเสริมความรู้ให้แก่บุคลากร เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างบุคลากร รวมทั้งยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในการทำงานให้แก่บุคลากร และส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

ประเภทของการฝึกอบรม

การอบรมสามารถจำแนกออกโดยใช้เกณฑ์การแบ่งประเภทแตกต่างกันไป ในที่นี้จะขอแบ่งประเภทของการฝึกอบรมเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. การฝึกอบรมก่อนประจำการ (Pre-entry Training) เป็นการฝึกอบรมให้กับผู้เข้างานใหม่ หรือเพิ่งจะเริ่มงานใหม่ โดยทั่วไปผู้เข้าอบรมมักจะอยู่ในระยะทดลองงาน ซึ่งเนื้อหาการอบรมจะเน้นในเรื่องของภารกิจเริ่มแรกและภารกิจทั่วไป มีทั้งการฝึกอบรมในห้องและการฝึกอบรมภาคสนาม ปกติจะใช้เวลาไม่นาน อาจแค่ 2-3 วัน หรือบางกรณีอาจใช้เวลานานเป็นเดือน

2. การฝึกอบรมระหว่างประจำการ (In-Service Training) เป็นการอบรมในช่วงที่เข้าไปทำงานแล้ว หรือผ่านระยะการทดลองงานแล้ว การฝึกอบรมจะจัดให้เป็นระยะๆ ซึ่งระยะเวลายืดหยุ่นได้ตามความต้องการ ส่วนใหญ่จะใช้เวลาไม่นานนัก ประมาณ 1-3 สัปดาห์

3. การฝึกอบรมในโครงการ (Project Related Training) เป็นการอบรมที่จัดให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในโครงการ มีระยะเวลาไม่นาน เป็นการอบรมเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะประเภทของบุคคล ปกติระยะสั้น คือ 1-3 เดือน หรือขึ้นอยู่กับความจำเป็นของโครงการ

4. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง (Self-Development Training) เป็นการอบรมให้แก่บุคลากรที่ทำงานมานานและความรู้เริ่มตื้นตัน ไม่ทันกับข้อมูลและวิทยาการสมัยใหม่ จึงต้องมีการอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ ส่วนใหญ่เป็นการอบรมเติมเวลาหรือบางส่วนของเวลา ระยะเวลาใน

การอบรมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติที่หน่วยงานต้องการจะพัฒนา มีทั้งระยะสั้นและระยะยาว หรือบางคนอาจจะลาไปศึกษาต่อ

ขั้นตอนในการฝึกอบรม

การฝึกอบรม เป็นกระบวนการที่มีการดำเนินงานตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เครือวัลย์ ลีหมอกิชาติ (2537) และอาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้สรุปกระบวนการฝึกอบรมเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์ความจำเป็นในการฝึกอบรม ก่อนการฝึกอบรมใดๆ ผู้จัดการฝึกอบรมควรศึกษาข้อมูลของปัญหา สาเหตุของปัญหา หนทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา โดยติดต่อประสานงานกับผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ตัวผู้เข้ารับการฝึกอบรมเอง เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้รับการฝึกอบรมในเรื่องของพื้นฐานทั่วไป เช่น คุณสมบัติ คุณวุฒิ เพศ วัย จำนวนการทำงาน ประสบการณ์เดิม พื้นฐานการศึกษา ความสามารถพิเศษ ความสนใจ ซึ่งผู้จัดการฝึกอบรมอาจใช้วิธีการศึกษาข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ และวิเคราะห์ความต้องการ ความจำเป็นที่ได้ จากการใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ หรือการสัมภาษณ์ การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การสำรวจ หรือการทดสอบบุคลากรที่ทำงานและประสบปัญหาโดยตรง การวิเคราะห์หาความต้องการ นับว่าเป็นประโยชน์ และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดการฝึกอบรม เนื่องจากเป็นการจัดการฝึกอบรมที่เกิดขึ้นจากความต้องการ และความสนใจที่แท้จริงของผู้รับการฝึกอบรมมากกว่าจะจัดขึ้นตามความพึงพอใจของผู้จัดการฝึกอบรม ซึ่งจะทำให้การฝึกอบรมมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อผู้รับการฝึกอบรมอย่างแท้จริง นอกจากนี้แล้วข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น ยังจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการฝึกอบรมที่จัดขึ้นนำไปใช้ในการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรของการฝึกอบรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ออกแบบเทคนิควิธีการฝึกอบรมให้เหมาะสมตรงกับวัตถุประสงค์ เนื้อหา และกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม ตลอดจนสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการประเมินผลการฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรม หลักสูตรการฝึกอบรม หมายถึง ประมวลความรู้ เนื้อหาสาระ และประสบการณ์ ความรู้ตามที่ผู้จัด ผู้บริหาร โครงการฝึกอบรมได้จัดเสนอให้ผู้เข้ารับการอบรมพึงได้รับการพัฒนา โดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการการฝึกอบรมที่ได้กำหนดไว้ ดังเช่น อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้เสนอลักษณะของวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมไว้ดังนี้

1. ต้องระบุพฤติกรรมที่คาดหวังให้เกิดขึ้นในตัวผู้เข้ารับการอบรม หลังจากได้สอนวิชานั้นๆ จบลงแล้ว
2. ต้องมุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นหลักสำคัญ
3. คำที่บ่งบอกพฤติกรรมต้องชัดเจนไม่กำกวม เช่น คำว่า สามารถ จำแนก เพื่อช่วยให้วิทยากรมองเห็นวิธีการจัดประสบการณ์ในการเรียนรู้ เช่น การเตรียมการสอนการใช้เทคนิคและอุปกรณ์และระยะเวลาที่ใช้ในการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์
4. ต้องช่วยให้วิทยากรได้มองเห็นถึงพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรม ที่จะแสดงออกซึ่งจะนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล โดยควรระบุเกณฑ์ขั้นต่ำ ของพฤติกรรมที่คาดหวัง เพื่อใช้ในการวัดการประเมินผลการอบรม

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้ทำจัดการฝึกอบรม จึงจำเป็นต้องเขียนวัตถุประสงค์การฝึกอบรมในลักษณะของวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ทักษะของบุคลากรในเรื่องที่ยังขาดหายไปให้พัฒนาขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ

1. ตัวผู้เข้ารับการฝึกอบรมหรือบุคคลเป้าหมาย บุคคลที่ผู้จัดการฝึกอบรมต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
2. พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากผู้ที่ไม่มีความรู้ เป็นผู้ที่มีความรู้ จากผู้ที่ยังขาดทักษะ เป็นผู้ที่มีความรู้ มีทักษะ
3. เงื่อนไขของพฤติกรรมการแสดงออกภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดให้
4. เกณฑ์ หรือระดับความสำเร็จของงานที่ได้รับมอบหมาย

การสร้างหลักสูตรและเนื้อหาในการฝึกอบรมจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมที่กำหนดไว้ ซึ่งควรนำข้อมูลมาจากแนวคิด หลักการ ทฤษฎี ความต้องการ โดยควรกำหนดในลักษณะของโครงสร้างของหลักสูตรก่อน แล้วจัดแบ่งโครงสร้างของหลักสูตรออกเป็นหมวดวิชาต่างๆ กำหนดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมภายใต้หมวดหมู่วิชาในแต่ละหมวดหมู่ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อไป

หลักสูตรและเนื้อหาการฝึกอบรมที่ดี จะช่วยให้ผู้จัดการฝึกอบรมหรือผู้บริหารโครงการฝึกอบรมสามารถปฏิบัติ และดำเนินการได้อย่างถูกต้อง ได้ทราบถึงแนวทางที่จะจัดวิธีการเทคนิค รวมทั้ง กิจกรรมการฝึกอบรม ที่จะทำให้ผู้รับการฝึกอบรมได้พัฒนาความรู้ ทักษะ ทักษะ และความสามารถ ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ตามที่ได้เสนอไว้ โดยสรุปแล้วขั้นตอนของการสร้างหลักสูตรและเนื้อหาในการฝึกอบรม มีดังต่อไปนี้

1. ทบทวนข้อมูล แนวคิด ทฤษฎี หลักการ มาตรฐานของงาน ความต้องการในการ
ฝึกอบรม

2. กำหนดโครงสร้างหลักสูตร หรือกำหนดหัวข้อวิชาตามข้อมูลที่ได้วิเคราะห์

3. กำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรโดยแบ่งโครงสร้างของหลักสูตรออกเป็น
หมวดหมู่ของวิชา

4. กำหนดรายละเอียดของเนื้อหาสาระ ให้สอดคล้องกับหัวข้อวิชาในแต่ละหมวดหมู่

5. กำหนดขอบเขตของเนื้อหาวิชาตลอดจนประเด็นสำคัญในแต่ละหัวข้อวิชา

6. กำหนดวัตถุประสงค์ของแต่ละหัวข้อวิชา

7. กำหนดเทคนิค วิธีการ ฝึกอบรม กิจกรรม อุปกรณ์ สื่อการฝึกอบรม ที่เหมาะสม
กับเนื้อหาของแต่ละหัวข้ออบรม

ขั้นที่ 3 ดำเนินการฝึกอบรม เมื่อพร้อมที่จะดำเนินการแล้ว ผู้จัดการฝึกอบรมก็จะ
สามารถเริ่มดำเนินการฝึกอบรมได้ โดยเริ่มจาก การสรรหาผู้เข้ารับการฝึกอบรม เตรียมการต่างๆ
ให้มีความพร้อม เช่น การเชิญวิทยากร พิธีการ เตรียมกิจการ เตรียมสถานที่ อุปกรณ์ สื่อที่ใช้ใน
การฝึกอบรม เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เอกสารประกอบการฝึกอบรม ตลอดจนการ
ประเมินผล

ขณะที่ดำเนินการฝึกอบรม บทบาทหน้าที่ของวิทยากรผู้ให้การฝึกอบรม จะม
มีความสำคัญทำให้การฝึกอบรมประสบความสำเร็จ กล่าวคือ วิทยากรควรจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้
และประสบการณ์การจัดกิจกรรมอย่างแท้จริง มีการเตรียมการในการฝึกอบรมเป็นอย่างดี
ตลอดจนมีความตั้งใจจริง รับผิดชอบ ตรงต่อเวลา มีความเป็นกันเอง มีมนุษยสัมพันธ์ มีปฏิภาณ
ไหวพริบ คอยช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี เชื่อมมั่นในตัวเอง
ตลอดจนเป็นผู้มีความอดทนยืดหยุ่น ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์การฝึกอบรมได้ และมีความคิด
สร้างสรรค์ เคารพต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การประเมินผลและติดตามผล เป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้จัดการฝึกอบรม
วิทยากร ผู้บริหารโครงการ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อจะได้ทราบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดการ
เรียนรู้หรือพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรู้ ทักษะ ทศนคติอย่างไรบ้าง นอกจากนั้น ผลของ
การฝึกอบรมที่ได้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมที่กำหนด จะทำให้ทราบ
ว่าเป็นไปตามระดับหรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ไม่ว่าจะเป็นการประเมินก่อนการฝึกอบรม
ระหว่างการฝึกอบรม และภายหลังการฝึกอบรม

การประเมินผลจะให้ผลย้อนกลับต่อโครงการฝึกอบรมว่า มีความสำเร็จตามที่ได้ กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการฝึกอบรมที่ได้เสนอไว้หรือไม่ ผลที่ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ และ เป้าหมายมากน้อยเพียงใด การประเมินคุณภาพของผลที่ได้จากโครงการฝึกอบรมนั้น ควรทำการ ประเมินถึงคุณภาพการดำเนินงาน การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ วิทยากรและผู้จัดการฝึกอบรม ด้วย

จากหลักการ แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการในการฝึกอบรม สรุปได้ว่า กระบวนการในการจัดการฝึกอบรม มีขั้นตอนหลักและสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสำรวจหาความต้องการในการฝึกอบรม การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม การดำเนินการฝึกอบรม และการประเมินผล และติดตามผล

กระบวนการฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการหรือขั้นตอนการปฏิบัติในอันที่จะทำให้ผู้ เข้ารับการฝึกอบรม เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะหรือความชำนาญ ตลอดจน ประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (สำนักงาน ก.พ., 2532)

กระบวนการฝึกอบรมเป็นการดำเนินการที่เป็นระบบและมีแบบแผน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (RCMP, 1990) เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กันเป็นวงจร ซึ่งกระบวนการเหล่านี้เรียกได้ ว่าเป็น วงจรการฝึกอบรม (Training Circle) ได้แก่

1. การวิเคราะห์ปัญหา (Research) เป็นการดำเนินการเพื่อวิเคราะห์การทำงาน เพื่อ หาทางแก้ไข กระบวนการต้องเป็นกระบวนการที่เชื่อถือได้ มีการออกแบบอย่างรอบคอบ เป็น ระบบเพื่อค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ทำการพิจารณาว่าควรแก้ปัญหาใดก่อนหรือหลัง และเรื่องใดเหมาะที่จะนำการฝึกอบรมมาใช้แก้ปัญหา กระบวนการในการวิเคราะห์ปัญหานี้ สามารถใช้ระเบียบวิธีวิจัยมาดำเนินการศึกษาหาข้อเท็จจริงได้เช่นกัน

2. การออกแบบหลักสูตร (Design) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ กำหนดวัสดุ อุปกรณ์ และทรัพยากรต่างๆ ที่ต้องใช้ ซึ่งต้องมีการใช้ หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ มาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

3. การจัดดำเนินการ (Delivery) การจัดการดำเนินการเป็นการบริหารจัดการฝึกอบรม ให้เกิดผลบรรลุสู่เป้าประสงค์ในการดำเนินงาน

4. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการประเมินผลการฝึกอบรม ทั้งระหว่าง ดำเนินการ สิ้นสุดการดำเนินการ และหลังการดำเนินการ

ในขั้นตอนของกระบวนการฝึกอบรม สามารถพอสรุปได้ว่ามี 4 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ปัญหา การออกแบบและสร้างหลักสูตรกาฝึกอบรม การดำเนินการ และการประเมินผล การฝึกอบรม เพื่อช่วยให้การฝึกอบรมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีระบบ แบบแผน บรรลุเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้

ประโยชน์ของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมเป็นเครื่องมือของการบริหารชนิดหนึ่ง เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการดำเนินงานของบุคลากร ซึ่งการฝึกอบรมมีบทบาทในการช่วยในการพัฒนาบุคลากรได้ในหลายๆ ทางด้วยกัน ดังต่อไปนี้ (Johnson, 1976; McGehee & Thayer, 1961)

1. ช่วยพัฒนาความรู้ ทักษะ ความสามารถ และเจตคติของบุคลากร ช่วยปรับปรุงให้มีคุณสมบัติที่จำเป็นต่อการทำงาน อันจะส่งผลให้ผลผลิตเพิ่มสูงขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ
2. ช่วยลดปริมาณเวลาที่ใช้ในการผลิตสินค้าหรือบริการ แต่ยังคงได้สินค้าที่มีปริมาณและคุณภาพคงเดิม
3. ช่วยลดต้นทุนการผลิต โดยการลดปริมาณสินค้าที่ผลิตอย่างไม่ได้มาตรฐาน
4. ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านการบริหารบุคคล
5. ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการให้บริการแก่ลูกค้า โดยการช่วยปรับปรุงระบบการให้บริการหรือส่งสินค้าแก่ลูกค้า
6. ช่วยพัฒนาบุคลากรเพื่อเป็นกำลังสำคัญในอนาคต สามารถทำงานทดแทนได้ทันที
7. ช่วยลดความล้าหลังด้านทักษะ เทคโนโลยี วิธีการทำงานและการผลิต การฝึกอบรมจะช่วยให้บุคลากรมีความรู้ ทักษะ ความสามารถ เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก สามารถแข่งขันกับผู้อื่นได้

ตอนที่ 3 แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สำหรับความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนี้ ได้มีผู้เชี่ยวชาญและนักการศึกษาหลายท่าน ให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

กรมสุภาพจิต (2543) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกระบวนการสร้างความรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเองโดยมีผู้สอนจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้จึงต้องอ้างอิงจากประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ อันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเรียนรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นสังคมของการเรียนรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง และระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยการแสดงออก ได้แก่ การพูดและการเขียนเป็นเครื่องมือใน การแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้

อลิศรา ชูชาติ (2544) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงบทบาทของตนเอง ในการควบคุมการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ของตนเองมากยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหาทั้งของบุคคลและชุมชน ทักษะในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่

สมใจ ปราบพล (2544) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้เรียนแต่ละคนมีส่วนร่วมโดยการเอาจิตใจเข้าร่วมทำให้เกิดการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม อาศัยหลักการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ได้รับความสัมพันธ์กับชีวิตจริงได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม

อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจเลือกบทเรียนที่ต้องการเรียนรู้ในลักษณะกลุ่มหรือศึกษาด้วยตนเอง ผู้เรียนจะร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกขั้นตอนฝึกปฏิบัติการวางแผนการทำกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันและทำรายงานผลการเรียนรู้

อุดม เขยแก้วศ์ (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมเพื่อเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่อยากเรียนรู้ เกิดกระบวนการกลุ่มเกิดการเรียนรู้แบบแก้ปัญหา โดยใช้การระดมพลังสมอง และใช้เทคนิคต่างๆ เช่น Mind Mapping

Metaplan การทำเวทีประชาคม การอภิปราย การแสดงบทบาทสมมติ ฯลฯ เป็นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีความสำคัญ เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้กับผู้สอนทุกขั้นตอน

สุมณฑา พรหมบุญ และ อรพรรณ พรสีมา (2549) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมผู้เรียนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริงเพราะลักษณะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ทำกิจกรรมกลุ่ม ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ทักษะการบริหาร การจัดการ การเป็นผู้นำผู้ตามและที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียนมากที่สุดวิธีหนึ่ง อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ช่วยให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อการเรียน ต่อผู้สอน ต่อสถานศึกษา และต่อสังคม

วรรัตน์ อภินันทกุล (2551) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ กิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ทำหายอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนเป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียน มีการสื่อสารหลายทาง เช่น การพูด การเขียน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายผลของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

Kolb (1994) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 องค์ประกอบ ในการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนควรมีทักษะในการเรียนรู้ทั้ง 4 องค์ประกอบ แม้บางคนจะชอบ/ถนัด หรือมีบางองค์ประกอบมากกว่า เช่น เคยมีประสบการณ์จริงแต่ถ้าไม่ชอบแสดงความคิดเห็นหรือไม่นำประสบการณ์มาร่วมอภิปราย นักเรียนนั้นก็ขาดการมีทักษะในองค์ประกอบอื่น ฉะนั้น ผู้เรียนจึงควรมีทิศทางในการเรียนรู้ทุกด้าน และควรมีพัฒนาการเรียนรู้ให้ครบทั้งวงจร หรือทั้ง 4 องค์ประกอบ

Pretty และ Labs (1998) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนรู้ที่อาศัยกระบวนการกลุ่มเข้ามาช่วย ทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านประสบการณ์ และใช้ทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งการทำงานในแต่ละกิจกรรมสมาชิกทุกคนจะมีส่วนร่วมในการทำงาน ดังนั้น ผลงานที่ได้จึงเป็นผลงานของกลุ่มมิใช่ของสมาชิกคนใดคนหนึ่งเท่านั้น

Jacqueline (2002) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมความมีอิสระในการแลกเปลี่ยนทางความคิดแก่ผู้เรียน ภายใต้อำนาจและความรู้ที่แต่ละคนมีหรือ

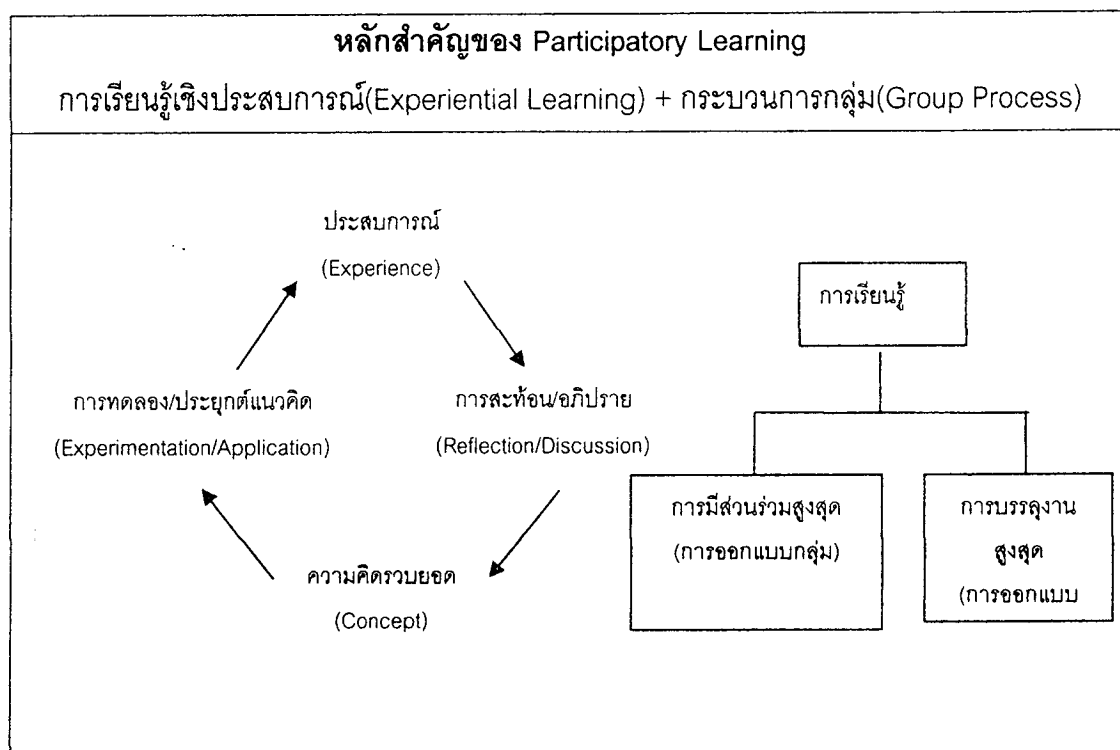
หามา นอกจากนี้ผู้เรียนทุกคนยังมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการทำงานโดยแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบงานตามความสามารถของแต่ละบุคคล

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปความหมายของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้ว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ได้รับการฝึกฝนทักษะ ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในรูปแบบต่างๆ ที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับชีวิตจริง อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเรียนรู้ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง

หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

Juies N Pretty, Irene Guijt, Ian Scoones, John Thompson ในปี ค.ศ. 1995 ได้กล่าวถึงหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาจากความเชื่อที่ว่า การเรียนรู้ของคนเราเป็นกระบวนการสร้างความรู้ขึ้นด้วยตัวของผู้เรียนเองโดยผู้สอนเป็นผู้ช่วยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอน ดังนั้น กระบวนการสร้างความรู้จึงต้องอ้างอิงจากประสบการณ์ของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่พลวัตของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด

Nicole (อ้างใน กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2543) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และทักษะได้ดีที่สุด ซึ่งประกอบด้วยหลักการเรียนรู้พื้นฐาน 2 อย่างคือ 1) การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) และ 2) กระบวนการกลุ่ม (Group Process) ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (กรมสุขภาพจิต, 2543)

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์

1. ความหมายของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

Johnson and Johnson (1997) ได้ให้ความหมายไว้ว่า มาจากแนวคิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียน และปรับเปลี่ยนให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ที่มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ 3 ประการ คือ 1) ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของความรู้ (The learner's cognitive are structures are altered) 2) ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติ (The learner's attitudes are modified) และ 3) ประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเกิดการขยายตัวในด้านทักษะอย่างกว้างขวาง (The learner's repertoire of behavioral skills is expanded)

Dick (2002) ให้ความหมายการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ไว้ว่า เป็นการดำเนินการให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ถูกจัดขึ้นโดยผู้จัดการอบรมหรือผู้สนับสนุนให้แก่บุคคล กลุ่ม หรือทีม เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย การกระทำ (Action) และการสะท้อน (Reflection) เป็น

การเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม และอาศัยประสบการณ์ของผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง และเป็นการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น ใจ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้สอน โดยปฏิสัมพันธ์นี้ทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

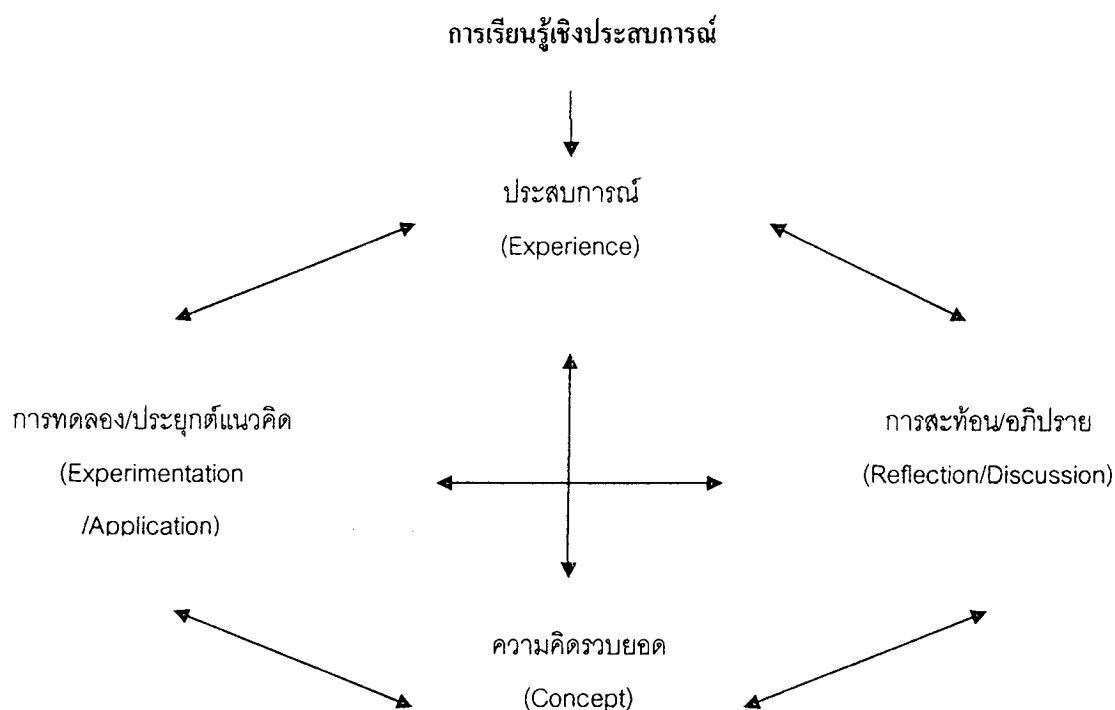
2. หลักการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการ ดังนี้ (กรมสุขภาพจิต, 2543)

1. เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้เรียน
2. ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) คือ ผู้เรียนต้องทำกิจกรรมตลอดเวลาไม่ได้นั่งฟังการบรรยายอย่างเดียว
3. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน
4. ปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง
5. อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูด การเขียน การวาดรูป การแสดงบทบาทสมมติ เป็นต้น ซึ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์และสังเคราะห์การเรียนรู้

3. องค์ประกอบของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

Kolb (1991) ได้กล่าวถึงวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 องค์ประกอบ คือ ประสบการณ์ การสะท้อนและอภิปราย ความคิดรวบยอด และการทดลองหรือประยุกต์แนวคิด ซึ่งการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนควรมีทักษะในการเรียนรู้ทั้ง 4 องค์ประกอบ มีทิศทางในการเรียนรู้ทุกด้าน และควรมีพัฒนาการเรียนรู้ให้ครบทั้งวงจร ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 องค์ประกอบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตามรูปแบบของ Kolb (กรมสุขภาพจิต, 2545)

จากภาพที่ 2.2 องค์ประกอบในการเรียนรู้เชิงประสบการณ์นั้นมีด้วยกัน 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ประสบการณ์ (Experience) ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนนำประสบการณ์เดิมของตนมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้

2. การสะท้อนความคิดและอภิปราย (Reflect and Discussion) ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสแสดงออกเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง

3. เข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด (Understanding and Conceptualization) ผู้เรียนเกิดความใจ และนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด อาจเกิดขึ้นโดยผู้เรียนเป็นฝ่ายริเริ่มแล้วผู้สอนช่วยเติมแต่งให้สมบูรณ์ หรือในทางกลับกันผู้สอนนำทาง และผู้เรียนเป็นผู้สานต่อจนความคิดนั้นสมบูรณ์เป็นความคิดรวบยอด

4. การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด (Experiment) ผู้เรียนนำเอาการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะ หรือสถานการณ์ต่างๆ จนเกิดเป็นแนวปฏิบัติของผู้เรียนเอง

กระบวนการกลุ่ม (Group Process)

กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นการจัดสถานการณ์การเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปได้มีปฏิสัมพันธ์กันโดยมีแนวคิด การกระทำ และแรงจูงใจร่วมกัน แบ่งหน้าที่ช่วยเหลือกันและกันในเรื่องใดสิ่งหนึ่ง การทำงานเป็นกลุ่มที่ดีจะก่อให้เกิดผลรวมของประสิทธิภาพในการทำงานที่สูงกว่า

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) ได้กล่าวถึงลักษณะพื้นฐานของกลุ่มไว้ว่า

1. มีคนรวมตัวกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
2. มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม
3. มีแรงจูงใจให้เกิดการรวมกลุ่ม (Share Goals)
4. มีระบบพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่มที่สมาชิกกลุ่มต้องปฏิบัติ
5. มีบรรทัดฐานของกลุ่ม (Group Norm) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของกลุ่ม

6. สมาชิกมีบทบาทในความสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ

7. กลุ่มแต่ละกลุ่มมักมีกลุ่มย่อยไว้เป็นช่วยในการผูกพันต่อกัน

การใช้กลุ่มในการเรียนรู้ ทำงาน หรือตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของกลุ่ม ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2544)

1. ขนาดของกลุ่ม
2. การแข่งขันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม
3. สถานภาพของกลุ่มและบุคคลในกลุ่ม
4. เป้าหมายของกลุ่ม
5. สภาพแวดล้อม
6. ความใกล้ชิด
7. ความสม่ำเสมอของการติดต่อสัมพันธ์กัน
8. โครงสร้างของกลุ่ม
9. ภาวะผู้นำของผู้ในกลุ่ม
10. แรงกดดันจากภายนอก

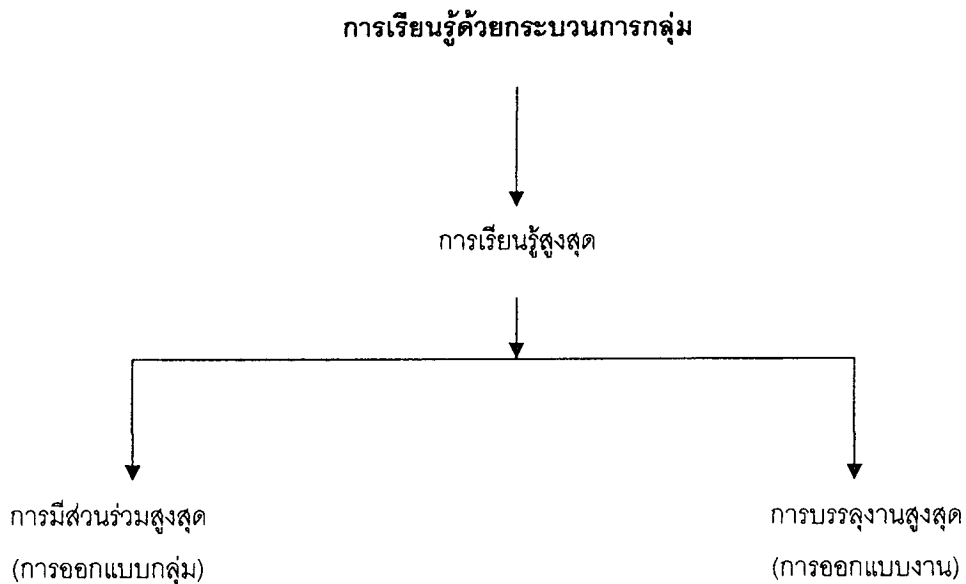
หลักการเรียนรู้ของกระบวนการกลุ่ม

หลักการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ต้องทำให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมให้มากที่สุด และให้ผู้เรียนเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด ฝึกให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถปรับตัว และทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ได้ กระบวนการกลุ่มเป็นการเรียนรู้ที่ยึดหลักการค้นพบ และสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเอง โดยผู้สอนเป็นเพียงผู้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นพบ และพบคำตอบด้วยตนเอง โดยการดำเนินการอาจประกอบด้วย การกำหนดผู้นำ และผู้ตาม (โดยผลัดเปลี่ยนกัน) การวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ และวิธีการ ต้องมีการรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกทุกคนบนพื้นฐานของเหตุผล แบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้สมาชิกในกลุ่มดำเนินการ มีการติดตามผล และปรับปรุงการดำเนินการ การประเมินผลรวม พร้อมทั้งชื่นชมผลงานของคณะ

การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่มมีขั้นตอนและองค์ประกอบ (นคร พันธุ์ณรงค์, 2549) ดังนี้

1. ขั้นนำ เป็นการสร้างบรรยากาศและสมาธิของผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเรียนการสอน โดยการจัดสถานที่ การแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย แนะนำวิธีดำเนินการสอน กติกา กฎเกณฑ์การทำงาน และระยะเวลาในการทำงาน
2. ขั้นสอน เป็นการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมเป็นกลุ่มๆ เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง โดยที่กิจกรรมต่างๆ จะต้องคัดเลือกให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องในบทเรียน เช่น กิจกรรมเกมและเพลง บทบาทสมมติ สถานการณ์จำลอง การอภิปรายกลุ่ม เป็นต้น
3. ขั้นวิเคราะห์ ดำเนินการให้ผู้เรียนวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ในกลุ่ม ตลอดจนความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน โดยวิเคราะห์ประสบการณ์ที่ได้รับจากความรู้สึกและการรับรู้ของผู้เรียน แสดงข้อคิดที่ได้จากการทำงานกลุ่มให้คนอื่นได้รับรู้ เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ของกันและกัน
4. ขั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ เป็นขั้นให้ผู้เรียนสรุปรวบรวมความคิดให้เป็นหมวดหมู่ โดยผู้สอนกระตุ้นให้แนวทางและหาข้อสรุป จากนั้นให้ผู้เรียนนำข้อสรุปที่ค้นพบจากเนื้อหาวิชาที่เรียนไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับตนเองและปรับปรุงตนเอง ประยุกต์ใช้ให้เข้ากับคนอื่น ประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน และสร้างสรรค์สิ่งที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และสังคม
5. ขั้นประเมินผล เป็นการประเมินผลการเรียนว่า ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายมากน้อยเพียงใด โดยจะประเมินทั้งด้านเนื้อหาวิชาและด้านกลุ่มสัมพันธ์

การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อประกอบไปกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ กระบวนการกลุ่มจะช่วยทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมสูงสุด ผู้สอนต้องพิจารณาออกแบบกลุ่มให้เหมาะสมกับผู้เรียนและกิจกรรม โดยคำนึงถึง ความยากง่าย ในการมีส่วนร่วม ความลึกซึ้งของการแสดงความคิดเห็นหรือผลงาน และจัดสรรบทบาทของผู้เรียน ในการเข้ากลุ่มแต่ละประเภทและทำให้บรรลุงานสูงสุด นั่นคือ ผู้สอนจะต้องออกแบบงานให้ดี โดยการกำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มอย่างไร กำหนดบทบาทของกลุ่มหรือผู้เรียนให้ชัดเจน กำหนดโครงสร้างของงานและบอกรายละเอียดของกิจกรรมที่ชัดเจน (พิมสาย จิ่งตระกูล , 2546) ดังแผนภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 รูปแบบของกระบวนการกลุ่ม (กรมสุขภาพจิต, 2543)

จากภาพที่ 2.3 ในรูปแบบของกระบวนการกลุ่ม ประกอบไปด้วย

1. การมีส่วนร่วมสูงสุด (Maximum Participation)

การมีส่วนร่วมสูงสุดของผู้เรียน ขึ้นอยู่กับการออกแบบกลุ่ม มีตั้งแต่กลุ่มเล็ก 2 คน จนกระทั่งกลุ่มใหญ่ ซึ่งกลุ่มแต่ละประเภทมีข้อดีและข้อจำกัดต่างกัน ผู้เรียนทุกคนควรมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของแต่ละองค์ประกอบ ดังนั้น ผู้สอนควรพิจารณาออกแบบกลุ่มให้เหมาะสมกับ

ผู้เรียน และกิจกรรมในแต่ละองค์ประกอบของการเรียนรู้ของกลุ่มแต่ละประเภทมีข้อบ่งชี้และข้อจำกัด ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การออกแบบกลุ่มเพื่อการมีส่วนร่วมสูงสุด (กรมสุขภาพจิต, 2543)

ประเภทกลุ่ม	ลักษณะกิจกรรมกลุ่ม	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่ม 2 คน (Pair Group)	ผู้เรียนจับคู่กันทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย	ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น นำเสนอประสบการณ์หรือฝึกปฏิบัติ	ขาดความหลากหลายทางความคิด และประสบการณ์เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนกันเพียง 2 คน
กลุ่ม 3 คน (Triad Group)	ผู้เรียนจับกลุ่ม 3 คน แต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ชัดเจน อาจหมุนเวียนบทบาทกันได้	ทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตามบทบาท และสามารถเรียนรู้ได้ครบทุกบทบาท	ขาดหลากหลายและความกระฉับกระเฉง อาจใช้เวลามากในการสลับบทบาท
กลุ่มย่อยระดมสมอง (Buzz Group)	เป็นการรวมกลุ่ม 3-4 คน ใช้วิธีรวมกลุ่มง่ายๆ เช่น นั่งใกล้ๆ กัน ก็หันหน้าเข้าหากัน เพื่อแสดงความคิดเห็นร่วมกัน	ผู้เรียนในแต่ละกลุ่มกิจกรรมร่วมกันในระยะสั้นๆ โดยไม่ต้องการข้อสรุปหรือข้อสรุปไม่ลึกซึ้งมากนัก	ขาดความลึกซึ้ง เพราะไม่มีการอภิปรายกันมากหรือลึกซึ้ง
กลุ่มเล็ก (Small Group)	เป็นการจัดกลุ่ม 5-6 คน ทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายจนลุล่วง	ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอภิปรายอย่างลึกซึ้งจนได้ข้อสรุป	ใช้เวลามาก ถ้ามีการกำหนดบทบาท ทุกคนจะมีส่วนร่วมตามบทบาทที่กำหนด แต่ถ้าไม่มีบางคนอาจมีส่วนร่วมน้อย

ตารางที่ 2.1 การออกแบบกลุ่มเพื่อการมีส่วนร่วมสูงสุด (กรมสุขภาพจิต, 2543) (ต่อ)

ประเภทกลุ่ม	ลักษณะกิจกรรมกลุ่ม	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่มใหญ่ (Large Group)	เป็นการอภิปรายในกลุ่ม 15-30 คน	ต้องการให้เกิดการโต้แย้งหรือการรวบรวมความคิดเห็นจากกลุ่มย่อยเพื่อหาข้อสรุป	บางคนอาจให้ความสนใจหรือมีส่วนร่วมน้อย ใช้เวลานาน
กลุ่มไขว้ (Cross-over Group)	เป็นการจัดกลุ่ม 2 ชั้นตอน โดยแยกให้ผู้เรียนทำกิจกรรมเฉพาะบางกลุ่มจนมีความเชี่ยวชาญ จากนั้นจึงให้ผู้เรียนจากแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อบูรณาการ	เพื่อให้ผู้เรียนใช้ศักยภาพของตนเองในการสร้างความรู้ ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมและได้เนื้อหามาก	ใช้เวลานานอาจมีความรู้ที่ตกหล่น
กลุ่มแบ่งย่อย (Sub Group)	เป็นการจัดกลุ่ม 2 ชั้นตอน จากกลุ่ม 8-12 คน แบ่งเป็นกลุ่มย่อย 3-4 คน เพื่อให้การทำงานกลุ่มแต่ละอย่าง (ที่ไม่เหมือนกัน) จากนั้นจึงให้กลุ่มย่อยมารวมกันเพื่อบูรณาการ	ไม่มีวิทยากรประจำกลุ่มย่อย หลังแบ่งกันทำงานแล้วจะมาสรุปความเห็นในกลุ่มใหญ่	ในการทำงานกลุ่มใหญ่ต้องใช้วิทยากรประจำกลุ่มย่อย ดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของเรื่องที่เรียน

ตารางที่ 2.1 การออกแบบกลุ่มเพื่อการมีส่วนร่วมสูงสุด (กรมสุขภาพจิต, 2543) (ต่อ)

ประเภทกลุ่ม	ลักษณะ กิจกรรมกลุ่ม	ข้อบ่งชี้	ข้อจำกัด
กลุ่มพีรามิด (Pyramid Group)	รวบรวมความคิดเห็น เริ่มจากกลุ่ม 2-4 คน เพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆขึ้นไป เป็นชั้นๆ จนครบทั้งชั้น	สร้างความตระหนัก และความเข้าใจใน ความรู้สึกนึกคิดของ แต่ละกลุ่มหรือฝ่าย	ขาดข้อสรุป หรือ ความลึกซึ้ง

การที่ผู้สอนออกแบบกลุ่มที่หลากหลายทำให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมในแต่ละชั่วโมงสอน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เกิดการมีส่วนร่วมตามลักษณะกลุ่มแต่ละประเภท การทำกิจกรรมกลุ่มช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้มาก มีการเคลื่อนไหวในการเรียนรู้ตลอดเวลา ทำให้ผู้เรียนมีความตื่นตัวในการเรียนรู้ และสนใจอย่างต่อเนื่อง

2. การบรรลุงานสูงสุด (Maximum Performance)

จากประเภทของกลุ่มชนิดต่างๆ จะเห็นว่าแม้ผู้เรียนจะได้มีส่วนร่วมมากแต่ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น ต้องใช้เวลามาก ขาดความลึกซึ้งหรือความหลากหลายในประเด็นอภิปราย สิ่งเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญของการบรรลุงานสูงสุด โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญของการกำหนดงาน ดังนี้ (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2543)

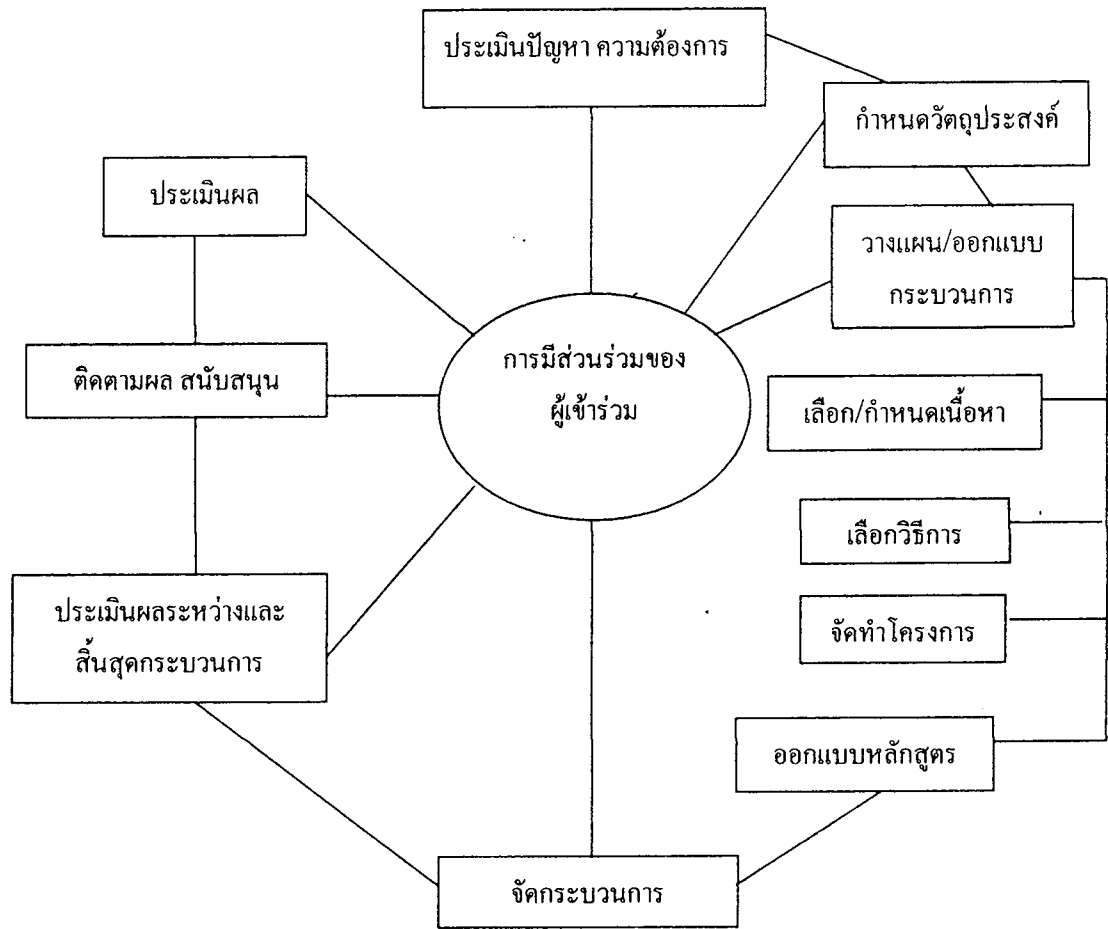
1. กำหนดกิจกรรมให้ชัดเจนว่าจะแบ่งกลุ่มอย่างไร เพื่อทำอะไร ใช้เวลามากน้อยแค่ไหน
2. กำหนดบทบาทของสมาชิกในกลุ่มให้ชัดเจน
3. กำหนดโครงสร้างของงานที่ชัดเจน บอกรายละเอียดของกิจกรรมและบทบาท เป็นกำหนดการที่ผู้สอนแจ้งแก่ผู้เรียน โดยทำเป็นใบงานหรือใบชี้แจง ดังนี้

3.1 ใบงาน เป็นข้อความกำหนดงานที่มีรายละเอียด เพื่อให้ผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานในกลุ่มเล็ก หรือกลุ่มย่อยระดมสมองทำงานกลุ่มได้สำเร็จ ผลงานที่ได้จากการทำงานตามที่กำหนดในใบงานจะเป็นข้อสรุปที่มีความหมายลึกซึ้ง เป็นไปตามประเด็นที่ผู้สอนต้องการ ใบงานใช้มากในกิจกรรมขององค์ประกอบสะท้อน/อภิปราย และการทดลอง/ประยุกต์แนวคิด และมีผลอย่างมากต่อการที่ผู้เรียนจะทำงานได้สำเร็จในเวลาจำกัด และตรงตามวัตถุประสงค์

3.2 ใบชี้แจง เป็นคำชี้แจงในการทำกิจกรรมกลุ่ม มีรายละเอียดไม่มากนัก จึงไม่จำเป็นต้องจัดทำเป็นใบงาน ผู้สอนอาจเขียนกระดาน หรือแผ่นใส ให้ผู้เรียนอ่านพร้อมกัน ใช้มาก ในกิจกรรมขององค์ประกอบประสบการณ์ หรือการประยุกต์แนวคิด ซึ่งใบชี้แจงที่ดีควรมีลักษณะ เป็น ข้อความสั้นกะทัดรัด ได้ใจความ และการกำหนดกิจกรรมต้องตรงกับองค์ประกอบ เช่น ให้ผู้เรียนได้นำเสนอประสบการณ์ หรือได้ประยุกต์ความคิดรวบยอด

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

จากกระบวนการเรียนรู้แบบสรุปบทเรียนทำให้เราได้พบว่า หัวใจสำคัญของการเรียนที่ดีคือ การได้ลงมือทำเอง ได้สัมผัสในสิ่งที่เป็นความสนใจใคร่รู้สิ่งนี้เองที่จะทำให้คนเปิดหัวใจ เปิดสมองในการเรียนรู้อย่างเต็มที่ที่เราเรียกการเรียนรู้ที่ว่า "การเรียนรู้จากประสบการณ์" การวางแผน และออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ จึงเน้นให้ผู้เข้าร่วมได้เปิดสมอง เปิดใจที่จะเรียนรู้และลงมือทำ ด้วยการได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้วิเคราะห์บททวนถึงผลที่เกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรให้ผู้เข้าร่วมได้มีบทบาทในการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นตอนวางแผน ขั้นตอนดำเนินการ ขั้นตอนติดตามและสนับสนุน และประเมินผลเช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเราได้ถอดตัวแบบ (Model) ของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนี้เองมาปรับสร้างเป็นแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (วรลักษณ์ไชยทัฬห, 2544)

ภาพที่ 2.4 กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (วราลักษณ์ ไชยทัต, 2544)

ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (วราลักษณ์ ไชยทัฬห, 2544) มาใช้ในการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ประเมินปัญหา ความต้องการของผู้เข้าร่วม

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนแรกเริ่มที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่เราได้จากการประเมินปัญหา ความต้องการของผู้เข้าร่วมจะเป็นข้อมูลสำคัญในการใช้ออกแบบกระบวนการที่เข้าถึงความสนใจและลักษณะการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วม ในขั้นนี้เราจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน (background) ของผู้เข้าร่วม ประสบการณ์การทำงาน ความสนใจ หรือปัญหา และควรศึกษาถึงธรรมชาติหรือลักษณะการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาถึงแนวทางและตัวอย่างเครื่องมือวิธีการที่ใช้ในการประเมินปัญหา ความต้องการ

ขั้นที่ 2 กำหนดวัตถุประสงค์

ในการจัดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งไม่สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการทุกอย่างของผู้เข้าร่วมได้ การกำหนดความชัดเจนของสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในการจัดการเรียนรู้แต่ครั้งจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยกำหนดขอบเขตของการเรียนรู้ครั้งนั้นๆ ให้สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการในส่วนที่ถูกวิเคราะห์ร่วมกันว่าเป็นความจำเป็นของการจัดการเรียนรู้ว่าต้องการให้เกิดอะไรบ้างในเวลาและเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอยู่

ขั้นที่ 3 เลือกกำหนดเนื้อหา

เนื้อหาของการจัดการเรียนรู้จะเลือกและกำหนดขึ้นจากวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ครั้งนั้นๆ ใน แต่ละวัตถุประสงค์จะนำมาวิเคราะห์ กำหนดเนื้อหาของการเรียนรู้ และมักได้ประเด็นเนื้อหาหลายประเด็น ซึ่งควรมีการเลือกกำหนดเนื้อหาที่สำคัญ และจัดเรียงลำดับ ให้สอดคล้องต่อกลุ่มผู้เข้าร่วม ตามเวลาและเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอยู่

ขั้นที่ 4 เลือกวิธีการในการจัดการเรียนรู้

วิธีการจัดการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ผลการเรียนรู้ที่ดี โดยเฉพาะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ควรให้ความสำคัญและพิจารณาเลือกวิธีการที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมและการได้ลงมือทำเองของผู้เข้าร่วมเป็นสำคัญ

ขั้นที่ 5 จัดทำโครงการจัดการเรียนรู้

หลังจากที่เราได้ข้อมูลต่างๆ ตามขั้นตอนการวางแผนออกแบบกระบวนการทั้งหมดแล้ว ขั้นตอนของการเตรียมการที่สำคัญคือการจัดทำเป็นโครงการจัดการเรียนรู้โดยการนำข้อมูล

ต่างๆ มาเรียบเรียงเขียนเป็นโครงการ ซึ่งควรประกอบด้วยข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 – 4 รวมทั้งแผนงานในช่วงจัดกระบวนการ และแผนการติดตามสนับสนุนและประเมินผลหลังกระบวนการ ตลอดจนรายละเอียดงบประมาณที่ต้องใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 6 การออกแบบจัดทำหลักสูตรกระบวนการจัดการเรียนรู้

การออกแบบและจัดทำแผนหลักสูตรกระบวนการจัดการเรียนรู้ (Session Design) เป็นขั้นตอนสำคัญที่เปรียบเสมือนเข็มทิศและแผนที่การเดินทางที่จะนำพาการเรียนรู้ครั้งนั้นให้เป็นไปตามสิ่งที่ตั้งเป้าหมายไว้ โดยการออกแบบรายละเอียดของกระบวนการแต่ละเนื้อหา ให้เห็นถึงขั้นตอน วิธีการ เวลา เครื่องมือ สื่อต่างๆ ตลอดจนการแบ่งบทบาทของทีมงาน ซึ่งจำเป็นต้องให้ผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วม

ขั้นที่ 7 จัดกระบวนการเรียนรู้

ในขั้นตอนนี้เป็นช่วงที่ต้องดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของทีมงานผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องทำงานเป็นทีมและแบ่งบทบาทต่างๆ ในการจัดการเรียนรู้

ขั้นที่ 8 – 9 ประเมินผลและติดตามสนับสนุน

ในการจัดการเรียนรู้จะมีการประเมินผลก่อน – ระหว่าง – สิ้นสุด และหลังกระบวนการ ผ่านไประยะหนึ่งที่กำหนดไว้ รวมทั้งเมื่อสิ้นสุดกระบวนการเรียนรู้แล้ว ควรมีการติดตามผลและการสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมได้นำผลจากการเรียนรู้ไปใช้อย่างต่อเนื่อง

หลักการสอนความรู้แบบมีส่วนร่วม

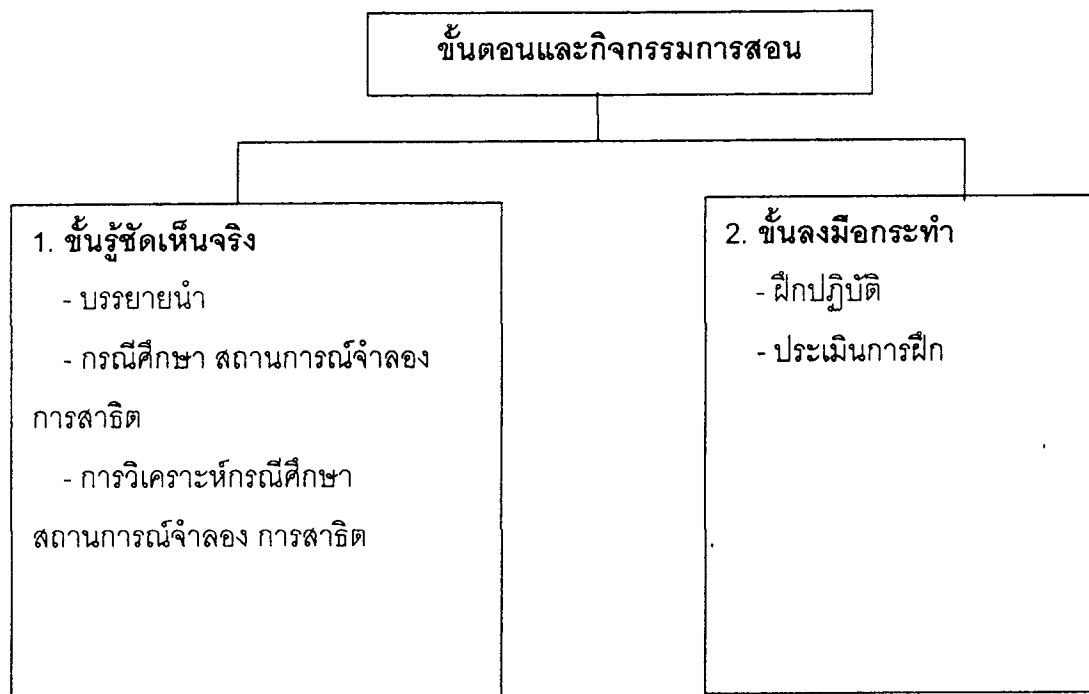
การสอนความรู้ที่ใช้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยสร้างพื้นฐาน และเป็นองค์ประกอบร่วมทั้งหมดนั่นก็คือ ความคิดสร้างสรรค์ และความคิดวิจารณ์ ลักษณะเฉพาะของการสอน ความรู้ที่ยึดหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 แผนการอบรมความรู้แบบมีส่วนร่วม (กรมสุขภาพจิต, 2543)

องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	ลักษณะเฉพาะของการสอนความรู้แบบมีส่วนร่วม
ประสบการณ์	ตั้งคำถามจากประสบการณ์เดิมของผู้เรียน
การสะท้อนความคิดและอภิปราย	ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้เพื่อสร้างความรู้ตามงานที่ได้รับมอบหมาย
ความคิดรวบยอด	การบรรยาย (โดยผู้สอนหรือสื่อ) การรายงานผลงานกลุ่มหรือ บูรณาการความรู้ของกลุ่มย่อย โดยการอภิปรายในกลุ่มใหญ่
ประยุกต์แนวคิด	ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมที่ประยุกต์ความรู้ที่เกิดขึ้น เช่น เขียนคำขวัญ จัดบอร์ด ทำรายงาน เขียนเรียงความ หรือมีแนวทางการปฏิบัติของตนเอง

หลักการสอนทักษะแบบมีส่วนร่วม

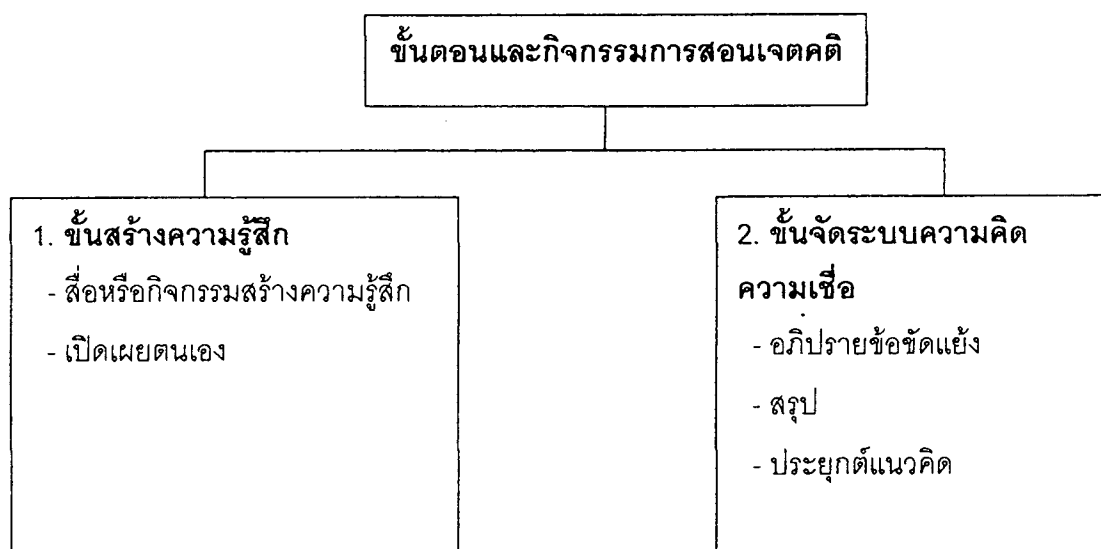
การสอนทักษะต่างๆ ต้องอาศัยการสร้างให้เกิดความชัดเจนในตัวทักษะ ให้เห็นเป็นขั้นตอนที่ปฏิบัติได้ง่าย และผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติในสถานการณ์ใกล้เคียง ทักษะเป็นความสามารถที่คนเราไม่เคยมีมาก่อน แต่ได้เรียนรู้จนกระทั่งทำได้ชำนาญ ดังนั้น การสอนทักษะจึงต้องมี 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นรู้ชัดเจนจริง เป็นขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนรับรู้วาทักษะเหล่านั้นมีความสำคัญ และมีแผนให้ทำเป็นหรือทำได้อย่างไร และ 2) ขั้นลงมือกระทำ เป็นขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติตามที่ได้เรียนรู้จากขั้นตอน ดังภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.5 หลักการสอนทักษะแบบมีส่วนร่วม (กรมสุขภาพจิต, 2543)

หลักการสอนเจตคติแบบมีส่วนร่วม

การสอนเจตคติจะมุ่งเน้นการสอนในด้านเจตพิสัย ซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ การสร้างความรู้สึกที่สอดคล้องกับเจตคติดังกล่าว และการจัดระบบความคิดความเชื่อ เมื่อนำมาสัมพันธ์กับหลักการทั่วไปของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การสอนจึงต้องมีทั้ง 2 องค์ประกอบ ดังภาพที่ 2.6

ภาพที่ 2.6 หลักการสอนเจตคติแบบมีส่วนร่วม (กรมสุขภาพจิต, 2543)

ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

ความหมายวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) มีผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันไปและในแต่ละหน่วยงานก็ได้ให้ความหมายแตกต่างกันตามวิสัยทัศน์ นโยบาย และคุณลักษณะของหน่วยงานนั้นๆ

ในความหมายของต่างประเทศ หมายถึง การประกอบการหรือโครงการ/กิจการของคนในชุมชน โดยมุ่งประโยชน์เชิงพาณิชย์และผลทางสังคมให้กับชุมชนนั้นๆ เป็นตัวชี้วัด แสดงความยั่งยืนของชุมชน โดยมุ่งรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมและสวัสดิการภายในชุมชน

สำหรับในประเทศไทย หมายถึง การประกอบกิจการโดยชุมชน นำทุนในชุมชนผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่และเทคโนโลยี ผลิตสินค้าและบริการให้ชุมชนมีอาชีพและรายได้พึ่งตนเองได้ (ศรีปริญา ฐประจ่าง, 2546)

วิชิต นันทสุวรรณ (2544) ได้กล่าวว่าวิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการที่รวมถึงกระบวนการคิด การจัดการผลผลิต และทรัพยากรทุกชั้นตอน โดยภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการเรียนรู้ของชุมชน วิสาหกิจชุมชนมิได้มีเป้าหมายเพื่อสร้างผลกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียวแต่รวมถึงกำไรทางสังคม ซึ่งได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคม วิสาหกิจของชุมชนจึงมีความหมายครอบคลุมกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร เพื่อการพึ่งตนเองและเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ ไวน์ผลไม้พื้นบ้าน การแปรรูปพืชผักผลไม้พื้นบ้านรูปแบบต่างๆ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน แหล่งท่องเที่ยว พิพิธภัณฑสถานชุมชน เป็นต้น

3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน เช่น น้ำปลา ปู๊ย เครื่องมือ เครื่องใช้ อาหารและยาสมุนไพร เป็นต้น

4. การพัฒนาระบบการตลาด การบริการ และสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ศูนย์สุขภาพพื้นบ้าน เป็นต้น

วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน และต้องการใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดดอกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างรายได้และอาชีพ ด้านสังคม คือ การยึดโยงร้อย

รัดความเป็นครอบครัวและชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกข์แบ่งสุขซึ่งกันและกัน โดยผ่านการประกอบกระบวนการของชุมชน (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล, 2545)

กรมการพัฒนาชุมชน (อ้างถึงใน ศรีปริยญา ฐปกระจำง, 2546) ให้ความหมายของ วิสาหกิจชุมชน ว่า วิสาหกิจชุมชนนั้นไม่ใช่ธุรกิจ หากแต่วิสาหกิจชุมชน ตามความหมายของ กรมการพัฒนาชุมชนให้น้ำหนักกับหลักความสามัคคีธรรมของชุมชน ฝึกกำลังหล่อหลอม ความคิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สร้างสรรค์การประกอบกิจการโดยชุมชนจากพื้นฐานภูมิปัญญา เดิม ผลผสมผสานองค์ความรู้ใหม่และเทคโนโลยีที่เหมาะสม นำมาบริหารจัดการต้นทุนในชุมชนให้เกิดผลผลิต ที่มีอรรถประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน โดยการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนและรายได้ที่มั่นคง

กรมส่งเสริมการเกษตร (2548) ได้ให้คำนิยามคำว่า วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro community Enterprise--SMCE) หมายถึง การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋ว เพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตนเองและความเพียงพอของครอบครัวและชุมชน ทุน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่น้องไว้ใจกัน) ให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน ยังประโยชน์ให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวิสาหกิจนั้นเป็นหลัก

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้ให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชน ไว้ว่าหมายถึง "กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นรูปนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประกาศกำหนด

ความเป็นมาของแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

"วิสาหกิจชุมชน" อาจจะเป็นคำใหม่ที่หลายๆ คนยังไม่เข้าใจ และเข้าใจผิดไปว่าเป็น การช่วยเหลือของภาครัฐในด้านการสนับสนุนเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพเหมือนหลายๆ โครงการที่ผ่านมา ซึ่งวิสาหกิจชุมชน เกิดขึ้นหลังจากที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่ขนานไปกับเศรษฐกิจกระแสหลัก อันเนื่องมาจากว่าเศรษฐกิจกระแสหลักก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างรายได้ของประชาชนและก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย

วิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายของรัฐบาล โดย ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร โดยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 เห็นชอบให้จัดโครงสร้างส่วน

ราชการตามที่สำนักงาน ก.พ. เสนอให้กลุ่มงานพัฒนาชุมชนอยู่ในสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีภารกิจสำคัญคือ การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นจากการนำเอาแนวทางเศรษฐกิจชุมชนหรือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ คำว่า "วิสาหกิจชุมชน" นั้นสามารถใช้คำว่า "ธุรกิจชุมชน" แทนได้ อันเนื่องมาจากว่าชุมชนไม่ใช่รัฐ ดังนั้นสถานประกอบการที่ชุมชนเป็นเจ้าของก็ต้องจัดว่าเป็นของภาคเอกชนเช่นเดียวกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วถ้าหากใช้คำว่าธุรกิจนั้นก็หมายถึงการแสวงหากำไรเป็นที่ตั้ง แต่สถานประกอบการที่ชุมชนเป็นเจ้าของนั้นก็กลับมีแนวคิดที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าการแสวงหากำไร ดังนั้นจึงควรใช้คำว่า "วิสาหกิจชุมชน" เช่นเดียวกับ "รัฐวิสาหกิจ" ที่หลายคนรู้จัก (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน, 2548) โดยวิสาหกิจชุมชนนั้นจัดเป็นกลุ่มกิจกรรมของชุมชนที่ชุมชนคิดได้จากการเรียนรู้ ไม่ใช่กิจกรรมเดียวๆ ที่ทำเพื่อมุ่งสู่ตลาดใหญ่ และไม่ใช่กิจกรรมที่ซับซ้อนอะไร ล้วนแล้วแต่เป็นการทำกินทำให้ทดแทนการซื้อจากตลาดได้ และเป็นการจัดการระบบการผลิตและบริโภคที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดการเรื่องข้าว หมู เห็ด เป็ด ไก่ ผัก ผลไม้ น้ำยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน หรืออื่นๆ ที่ชุมชนทำได้เองโดยไม่ยุ่งยากนัก การทำกินทำให้ทดแทนการซื้อเป็นการลดรายจ่ายและยังช่วยให้ระบบเศรษฐกิจใหญ่เข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการจัดระบบเศรษฐกิจใหม่ให้เป็นฐานที่เป็นจริงในชุมชน เพราะถ้าชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปรียบเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนเสาเข็มของตึกที่ทำให้ตึกมั่นคงแข็งแรงเศรษฐกิจของประเทศก็จะเข้มแข็งและอยู่ได้ ที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจในประเทศเปรียบเหมือนการสร้างตึกที่มีฐานแคบ ถ้าฐานไม่แข็งแรง ตึกก็พังลงมา ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญในการสร้างฐานมั่นคงให้กับประเทศได้ โดยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็งและกระจายโอกาสการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และลดภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

วิสาหกิจชุมชน จัดเป็นองค์กรภาคประชาชนที่ไม่มีรูปแบบ ไม่ได้เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ การสนับสนุนจึงไม่เป็นระบบและไม่มีเอกภาพ ส่งผลให้มีปัญหาในการดำเนินงานเพราะวิสาหกิจชุมชนบางแห่งไม่เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานรัฐหรือภาคเอกชน และบางครั้งมีการสนับสนุนจากภาครัฐแต่ไม่ตรงความต้องการที่แท้จริง พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 จึงได้ถูกประกาศใช้อย่างเป็นทางการและมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2548 เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน, 2548)

ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

จากความหมายของวิสาหกิจชุมชนข้างต้นนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 7 อย่างด้วยกัน ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน คือ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่อย่างไรก็ดี คนนอกอาจมีส่วนร่วมโดยอาจมีการถือหุ้นได้เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเกิดมีความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

4. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานทุนที่สำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากที่อื่น

5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ ไม่ใช่ทำแบบโครงการเดี่ยว คล้ายกับปลูกพืชเดี่ยว แต่เป็นการทำแบบวนเกษตร คือ มีหลายๆ กิจกรรมประสานผนึกพลัง (synergy) และเกื้อกูลกัน (cluster)

6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึก ความอยาก ความต้องการตามทีสื่อในสังคมกระตุ้นให้เกิด ทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

7. มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมายนี้คือพลาดเป้า วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายที่กำไรก่อนที่จะคิดทำให้อรุด ไม่พัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปพัฒนาธุรกิจ

ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

ในการแบ่งประเภทของวิสาหกิจชุมชน สามารถมองได้หลายมิติ กล่าวคือ แบ่งตาม ลักษณะการประกอบการเป็นหลัก และแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาการประกอบการของวิสาหกิจชุมชน

การแบ่งตามลักษณะการประกอบการเป็นหลัก สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ (ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์, 2548)

1. วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน เป็นการผลิตเพื่อการใช้ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งมีอยู่ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ ปุ๋ย ซึ่งอยู่ในขีดความสามารถของชาวบ้านทั่วไปจะทำได้ เป็นของ ต้องกินต้องใช้ประจำวัน มีมูลค่ามากกว่าครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของ แต่ละครัวเรือน แต่ชาวบ้าน ทั่วไป ไม่ว่าจะอยู่ใกล้เมืองหรือไกลเมืองต่างก็ซื้อกินซื้อใช้

2. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำออกสู่ตลาดใหญ่ ได้เพราะ มีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น บางอย่างอาจมีสูตรเด็ดเคล็ดลับหรือคุณภาพดีในระดับ มาตรฐาน สามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ก็คือหนึ่งใน วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า

ส่วนการแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาการประกอบการของวิสาหกิจ ชุมชน สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ (ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์, 2548)

1. ระดับครอบครัว คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง เป็นการประกอบกิจกรรมเพื่อกิน ใช้ในครอบครัว เพื่อทดแทนการพึ่งพาจากภายนอก เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรไว้ใช้กิน ในครอบครัว

2. ระดับชุมชนและเครือข่าย คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง เป็นการประกอบกิจการ โดยกลุ่ม เพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคในชุมชนและเครือข่าย ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาให้เป็น วิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้าได้ เพื่อที่จะแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้

ทั้งนี้การประกอบการวิสาหกิจชุมชนไม่ได้เน้นเพื่อกำไรสูงสุด แต่จะเน้นที่การลด ค่าใช้จ่าย การสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกและคนในชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

จากพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้กำหนดให้กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นแกนกลางในการดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยกรมส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่เป็นผู้ให้การรับรองสถานภาพของวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย และเป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มีบทบาทหน้าที่ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

(1) เป็นหน่วยงานในการรับจดทะเบียน/เพิกถอนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย และเลิกกิจการ

(2) เป็นสำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และ

(3) ดำเนินการให้เกิดการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายอย่างครบวงจรและเป็นเอกภาพ โดยแนวทางในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มีดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2548)

1. การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายจะดำเนินการในลักษณะของการบูรณาการทั้งภายในหน่วยงานและร่วมกับภาคภาคีทุกภาคส่วน เพื่อร่วมกันส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ โดยมีกรมส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นแกนกลาง เพื่อให้เกิดการรวมพลัง ในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ

2. การยื่นขอจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย จะเป็นไปโดยความสมัครใจและความพร้อมของชุมชน โดยไม่ได้ตั้งเป้าหมายจำนวนวิสาหกิจชุมชนที่จะต้องมาขึ้นจดทะเบียนในแต่ละปี แต่สิ่งสำคัญ คือ จะต้องสร้างความเข้าใจให้ประชาชนและชุมชนได้รับทราบถึงสิทธิประโยชน์ วิธีการและขั้นตอนในการขอจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 อย่างทั่วถึง

3. เจ้าหน้าที่ในภาครัฐ และเอกชนทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมประสานกับวิสาหกิจชุมชนในเรื่อง การเชื่อมประสานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ (Facilitator) การเชื่อมประสานเพื่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Catalyst) และการเชื่อมประสานเพื่อให้เกิดเครือข่าย (Networker)

4. การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจะมุ่งเน้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการทุนของชุมชน ทั้งที่เป็นเงิน ทรัพยากร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเกื้อหนุนกิจการของชุมชนมากกว่าสนับสนุนในรูปของปัจจัยและเงินให้เปล่าแก่ชุมชน

5. พัฒนาระบบข้อมูลวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูล ข่าวสารและความรู้ในระหว่างวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย และเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับหน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง

6. พัฒนาวิสาหกิจชุมชนต้นแบบในทุกจังหวัดในปี พ.ศ. 2548

แนวคิดวิสาหกิจชุมชน ของกรมการพัฒนาชุมชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาชุมชน เพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ขั้น คือ (ศรีปริญญา ฐประจ่าง, 2546) ขั้นที่ 1 มีความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด และจัดการใช้จ่ายขั้นที่ 2 รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา และการพัฒนาสังคมขั้นที่ 3 สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน

กิจการของชุมชนที่นับได้ว่าเป็นวิสาหกิจชุมชน ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้ (ศรีปริญญา ฐประจ่าง, 2546)

1. เป็นกิจการของชุมชนที่ประกอบกิจการด้านการผลิต บริการ และอื่นๆ
2. ทุนในการดำเนินงาน จะใช้ทั้งทุนภายนอกและทุนของชุมชน
3. เป็นกิจการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. เป็นกิจการที่เน้นการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
5. เป็นกิจการที่เน้นการบริหารจัดการโดยคณะบุคคลในชุมชน
6. เป้าหมายของกิจการเพื่อการพึ่งตนเองและเป็นการสร้างรายได้
7. ผลการดำเนินกิจกรรมส่งผลประโยชน์แก่ชุมชน

รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน มี 2 รูปแบบคือ

1. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเดียว ได้แก่ วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเพียงหนึ่งเดียว โดยคณะผู้บริหารในชุมชนชุดเดียว และไม่สร้างเครือข่ายกับวิสาหกิจอื่นๆ โดยมีผลผลิตมากกว่าหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือบริการได้

2. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการในรูปแบบเครือข่าย ได้แก่ วิสาหกิจที่มีปฏิสัมพันธ์กับกิจการอื่นๆ โดยแต่ละวิสาหกิจต่างมีการประกอบการตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกิจการ หากแต่มีปฏิสัมพันธ์กันแบบพึ่งพา เกื้อกูล เชื่อมโยงในรูปแบบต่างๆ เช่น 1) เครือข่ายกิจกรรม เกื้อกูลกันมา เป็นเครือข่ายกัน ทั้งที่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวกัน และ/หรือหลายประเภท 2) เครือข่ายพื้นที่ ได้แก่ วิสาหกิจที่ดำเนินการอยู่ในระดับพื้นที่เดียวกัน เช่น ระดับหมู่บ้านหรือตำบลด้วยกันหรือต่างระดับพื้นที่กัน เช่น วิสาหกิจระดับหมู่บ้านกับตำบลมาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกัน

ระดับของวิสาหกิจชุมชน

มี 3 ระดับ สอดคล้องตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 คือ

1. วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิต มีพอที่จะนำไปกินไปใช้อย่างพออยู่พอกิน

2. วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบเพื่อให้ผลผลิตมีพอกินพอใช้เพื่อลดรายจ่ายและมีส่วนเหลือสามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายให้เกิดรายได้เพิ่มนำไปสู่การอยู่ดีกินดีของครัวเรือนชุมชนและระหว่างชุมชน

3. วิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบการมุ่งสู่การเพิ่มรายได้ไปสู่การขยายการลงทุน งดการนำเข้าเพื่อการส่งออกของผลิตภัณฑ์ขยายกิจการ ขณะเดียวกันก็สามารถจัดสรรผลกำไร เพื่อสวัสดิการของชุมชนหรือเพื่อกิจการสาธารณะ ประโยชน์ สร้างความ มั่งมีศรีสุข ของครัวเรือน ชุมชน ขยายไปถึงระหว่างชุมชนและนำไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน ได้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ. 2546 (ศรียุทธศาสตร์ ยุทธศาสตร์ที่ 2, 2546) ดังนี้

1. การดำเนินโครงการคลินิกสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการให้คำแนะนำปรึกษา ให้ข้อเสนอแนะให้บริการทางวิชาการและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ประชาชนทุกรูปแบบ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมประสานและแสวงหาทรัพยากรโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในด้านข้อมูล ทุน การผลิต การตลาด และการประชาสัมพันธ์ในลักษณะของการบูรณาการและสร้างเครือข่ายแก่ประชาชน

2. โครงการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนระดับจังหวัด ได้ดำเนินโครงการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนระดับจังหวัด ใช้กลยุทธ์ในกระบวนการพัฒนาหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยจังหวัด

พิจารณา ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณสมบัติครบองค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กิจการของชุมชน ดำเนินการโดยทุนของชุมชน และมีการบริหารจัดการที่เหมาะสม ดำเนินการด้วยหลักสามัคคีธรรม เน้นกระบวนการ ส่งเสริมการเรียนรู้/ประชาคมตำบล และมีเป้าหมายการพึ่งพาตนเองของชุมชน จังหวัดละ 1 แห่ง เพื่อการประชาสัมพันธ์งานวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน และติดตาม ประเมินผล ศึกษากระบวนการก่อเกิดและพัฒนา เพื่อผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลประกอบการ พัฒนาวิสาหกิจชุมชน ต้นแบบที่มีศักยภาพนำไปสู่การขยายผลต่อไป

3. การจัดตั้งศูนย์แสดงและจำหน่ายสินค้าชุมชน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (Outlet) เพื่อเพิ่มแหล่งจำหน่ายและกระจายสินค้าให้กับสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

4. ดำเนินการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ด้านกฎหมายธุรกิจชุมชน เพื่อให้ผู้นำเครือข่าย วิสาหกิจชุมชน มีความรู้ด้านกฎหมายธุรกิจชุมชนและสามารถนำไปใช้ในการบริหารจัดการด้าน วิสาหกิจชุมชนต่อไป

5. จัดสัมมนาการจัดตั้งเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

6. ฝึกอบรมพัฒนาเทคโนโลยีด้านการผลิตพัฒนาคุณภาพบรรจุภัณฑ์

7. การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น บริหารจัดการและพัฒนาผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน

8. การประชุมเชิงปฏิบัติการเพิ่มพูนทักษะด้านการบริหารจัดการ

9. ฝึกอบรมสร้างวิทยากรท้องถิ่นวิสาหกิจชุมชน ศพช.เขต 1,3,5,6,7,8,9

10. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวิสาหกิจชุมชน

11. สนับสนุนการบันทึกและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น

12. การวิจัยประเมินผลการมีส่วนร่วมด้านวิสาหกิจชุมชน

จึงเห็นได้ว่าวิสาหกิจชุมชน เป็นงานพัฒนาชุมชน ด้วยวิสาหกิจชุมชน คือ กิจกรรมการ พัฒนาชุมชน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน

ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (สินค้าท้องถิ่น)

ความสำคัญของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น หรือ สินค้าท้องถิ่น หมายถึง สินค้า บริการ ที่มีกระบวนการในการนำแนวความคิดหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการสั่งสม สืบสาน มาสร้างให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นชุมชน โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต รวมทั้งเชื่อมโยงวิถีชีวิตศิลปะวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาชานาน (กรมพัฒนาชุมชน, 2546)

การนำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นมาพัฒนาให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่า มีจุดเด่น จุดขาย มีรูปแบบการใช้งานเข้ากับยุคสมัย ด้วยการเพิ่มขบวนการบริหารจัดการ การผลิต และการตลาด จนเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการสร้างความเจริญและยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีรายได้ มีงานทำ และช่วยลดปัญหาต่างๆ เช่น ลดปัญหาความยากจน ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของแรงงาน เป็นต้น

ความเป็นมาของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นโครงการที่เริ่มโดย นายโมริฮิโกะ ฮิรามัทซึ ผู้ว่าราชการจังหวัดโออิตะ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งได้กำหนดแนวทางในการดำเนินการตามแนวความคิดเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนในจังหวัดของตนเอง เนื่องจากแต่เดิมนั้นจังหวัดโออิตะเป็นจังหวัดเล็กๆ ตั้งอยู่บนเกาะคิวชู ทางตอนใต้ของประเทศญี่ปุ่นใกล้กับประเทศไต้หวัน เป็นเขตที่ประชาชนประสบปัญหาความยากจนอย่างมากและขาดความรู้ทางเทคโนโลยีทำให้เกิดความล่าช้ากว่าจังหวัดอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นแนวเขตภูเขาไฟ Kirishima และ Hakusan ติดทะเลแนวยาว 746 กิโลเมตร และเป็นแหล่งน้ำพุร้อนซึ่งมีพื้นที่ที่สามารถทำการเกษตรได้เพียง 10% ดังนั้นโอกาสในการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักต่างๆ จึงน้อยกว่า ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือ ประชาชนต้องอพยพดิ้นรนย้ายถิ่นไปจังหวัดอื่นๆ เพื่อหางานทำ เมื่อเป็นเช่นนี้ นายโมริฮิโกะ ฮิรามัทซึ จึงได้พยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยวางแนวคิด เพื่อจัดทำโครงการ "One Village One Product": OVOP (กรมพัฒนาชุมชน, 2546)

สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นโดยการผสมผสานพลังสำคัญจาก 2 แหล่งเพื่อพัฒนาเมือง ดังนี้

1. การนำพลังจากภายนอกเข้ามาพัฒนาเมืองเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการดึงดูดเงินลงทุนของบริษัทต่างชาติ ทำให้มีการจ้างงานในท้องถิ่นมากขึ้น

2. การใช้พลังงานที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยให้แต่ละหมู่บ้านสร้างผลิตภัณฑ์ (หลัก) 1 ประเภท ซึ่งต้องใช้วัตถุดิบและทรัพยากรของท้องถิ่น

แนวคิดของโครงการ OVOP

โครงการ “One Village One Product”: OVOP ที่จัดตั้งขึ้นมานั้น มีปรัชญาและหลัก 3 ประการ คือ (กรมพัฒนาชุมชน, 2546)

1. Think Globally, Act Locally คือ การนำสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นสินค้าที่สามารถขายได้ทั้งในและต่างประเทศ

2. Self – Reliance – Creativity คือ การให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ตัดสินใจ เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

3. Human Resources Development คือ การสร้างและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในท้องถิ่นที่มีความเป็นผู้นำ และความคิดสร้างสรรค์ให้มีอยู่อย่างต่อเนื่อง

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในประเทศไทย

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นโครงการตามนโยบายของรัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้นำแนวคิดจากโครงการ “One Village One Product” : OVOP ของนายโมริฮิโกะ ฮิรามัทสึ มาเป็นโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (One Tambon One Product : OTOP) และได้มีการแถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่าจะจัดให้มีโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้แต่ละชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มาใช้ในการพัฒนาสินค้าโดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รวมทั้งเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างรายได้ด้วยการนำทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น และสร้างให้มีมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

เป็นโครงการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–2549) ภายใต้แนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าให้มีความเข้มแข็ง ยั่งยืน มีเสถียรภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนด้วยการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2545 โดยมี คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ เป็นองค์กรหลักในการกำกับนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนแม่บท ตลอดจนการกำหนดมาตรฐานเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นของ ตำบลและอื่นๆ ที่จะสนับสนุนให้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์นี้สามารถดำเนินการประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย โดยมีปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นกรรมการและ เลขานุการ

ปรัชญาของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นโครงการที่มุ่งสร้างความเจริญให้แก่คนใน ชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการนำทรัพยากรที่อยู่ในท้องถิ่นมาผลิต เพื่อเป็นสินค้าและบริการที่ดีและมีคุณภาพ มีจุดเด่นและเอกลักษณ์เป็นของตนเองที่สอดคล้องกับ วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งโครงการหนึ่ง ตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ ในการพัฒนาโครงการ (กรมพัฒนาชุมชน, 2546) ดังนี้

1. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) ในการผลิตสินค้าและบริการ มีคุณภาพ สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น สร้างจุดเด่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล
2. เน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self – Reliance) สร้าง กิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่นในการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ท้องถิ่นอย่างเหมาะสม มีเอกลักษณ์เฉพาะ
3. การสร้าง พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources Development) โดยการพัฒนาความคิด ความรู้ความสามารถ ของบุคลากรในท้องถิ่นในการผลิตสินค้าและบริการ ให้มี คุณภาพก่อนถึงผู้บริโภคต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ถูกจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล ตามระเบียบ สำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ชาติ พ.ศ. 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. สร้างงาน สร้างรายได้ แก่ชุมชน
2. สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ให้สามารถคิดเอง ทำเอง ในการพัฒนาท้องถิ่น
3. ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

4. ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

5. ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยให้สอดคล้องกับชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป้าหมายหลักของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ในการดำเนินงานตามนโยบายของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้มีการกำหนดเป้าหมายหลัก เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติไว้ 3 ประการ คือ

1. มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นต้องมีคุณภาพได้มาตรฐานมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องวัฒนธรรม และมีจุดเด่น เป็นที่ยอมรับของตลาดในประเทศและต่างประเทศ

2. มีเอกลักษณ์เป็นที่ลือชื่อเพียงหนึ่งเดียว

ต้องมีการระดมความคิดในการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นให้สอดคล้องอย่างเหมาะสม ไม่ซ้ำแบบกัน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

3. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการปรับปรุงเทคโนโลยี

สร้างบุคคลให้มีความคิดกว้างไกล มีความรู้ความสามารถให้เกิดขึ้นในสังคม มีการวางแผนการตลาด มุ่งเน้นการผลิตและบริการโดยคำนึงถึงผู้บริโภคเป็นหลัก

พลังขับเคลื่อนสำคัญของกระบวนการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

พลังขับเคลื่อนสำคัญของกระบวนการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น นั่นเอง ประชาชนเป็นผู้นำเอาปัจจัยต่างๆ ได้แก่ 1) ระบบราชการบริหารส่วนท้องถิ่น 2) บริษัท 3) ความมีอยู่ของผู้นำ 4) การรวมกลุ่มของประชาชนเป็นกลุ่มพลังต่างๆ มาสร้างพลังร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ระบบราชการ เนื่องจากกระบวนการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นการสร้างการพัฒนาจากภายใน ดังนั้น แทนที่จะเป็นการชี้แนะโดยภาครัฐ ขบวนการนี้เป็นการคิดและทำจากล่างสู่บน โดยประชาชนมีส่วนร่วม ราชการเป็นเพียงผู้คอยติดตามการขับเคลื่อนเพื่อสรุปเป็นรายงาน แต่ละจังหวัด เมือง อำเภอ หมู่บ้าน ต่างก็มีวิธีการแตกต่างกันไป

ในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนา ระบบราชการ คือ ตัวจังหวัดเองเป็นฐานของระบบการปกครอง ไม่ได้มีการสร้างระบบช่วยเหลือต่างๆ ไว้รับรองโดยตรง อาจมีเพียงหน่วยงานเล็กๆ คอยรับเรื่องราวต่างๆ ตลอดจนติดตามการฟื้นฟูท้องถิ่นว่ามีความก้าวหน้าไปเพียงใด สำนักงาน

เล็ก ๆ ของจังหวัดนี้จะทำการออกสำรวจเพื่อประเมินผล รวบรวมข้อมูลข่าวสารเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ใ
 ในระดับตำบลและหมู่บ้าน ตลอดจนการบริหารส่วนท้องถิ่นต่างๆ จะมีการรวมกลุ่มของประชาชน
 โดยมีเจ้าหน้าที่ระดับล่างของจังหวัดเป็นที่เลี้ยงเพื่อช่วยผลักดันและสนับสนุนการพัฒนาให้ผ่าน
 ขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

ภายใต้กระบวนการพัฒนาขั้นต่างๆ นี้ ภาคราชการต้องคอยช่วยเหลือเพื่อสอน
 เทคนิคการผลิต การแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ นี้ จะใช้งบประมาณของหน่วยราชการซึ่งในระดับล่าง
 หรือตำบล หมู่บ้าน จะมีเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบด้านต่างๆ ของหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นเป็นผู้คอยให้
 ความช่วยเหลือ

2. บริษัท ทางจังหวัดต้องการการมีส่วนร่วมของบริษัทในท้องถิ่นก่อน ถ้าบริษัทเหล่านี้
 ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพราะจังหวัดเชื่อว่าบริษัทในท้องถิ่นเหล่านี้จะรับผิดชอบ และ
 แก้ปัญหาร่วมกับประชาชนในพื้นที่โดยตรง

3. ผู้นำ ผู้นำเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับขบวนการพัฒนาพอๆ กับการจัดตั้งองค์กรที่
 เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม ผู้นำในที่นี้ไม่ได้หมายถึง เฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เป็นผู้นำในการ
 ปกครองเท่านั้น แต่รวมไปถึงผู้นำธรรมชาติที่มาจากภาคประชาชนอื่นๆ เช่น สหกรณ์ชาวนา
 ผู้บริหารโรงงาน ผู้บริหารสถานที่บริการอื่นๆ ผู้นำเหล่านี้จะทราบถึงความต้องการ และผู้นำเหล่านี้
 เป็นผู้นำตามธรรมชาติของท้องถิ่นที่สามารถเป็นตัวแทนของความต้องการเหล่านั้นได้

4. องค์กรประชาชน ได้แก่ สหกรณ์ของกลุ่มเกษตรกรต่างๆ หอการค้า กลุ่มผู้บริโภค
 ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้เป็นตัวแทนของผลประโยชน์ประชาชนต่างๆ วางรูปแบบและบรรทัดฐาน ที่แต่ละ
 ฝ่ายเสนอมารวมถึงการเลือกผลิตภัณฑ์ใดๆ เพื่อการผลิต การวางแผนกลยุทธ์ต่างๆ ด้าน
 การตลาด เป็นต้น

แนวทางการดำเนินงานตามนโยบายโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

เมื่อรัฐบาลได้นำนโยบายโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มาดำเนินการเพื่อให้
 ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มาพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยให้หน่วยงานของ
 ภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริม และสนับสนุนช่วยเหลือด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์
 ด้านการตลาด เพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดกลไกการบริหารงาน กระบวนการ และโครงการดำเนินงานให้
 เป็นไปตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่ง
 ผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2544 ประกาศ ณ วันที่ 7 กันยายน 2544 แต่ปัจจุบัน สังคม
 เศรษฐกิจ การเมือง ได้มีการพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านนโยบายและแนวทางในการ

ดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จะต้องมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เข้าสู่ระบบสากล รัฐบาลจึงเห็นสมควรปรับปรุงแก้ไขระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ (ฉบับที่1) พ.ศ.2544 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 11 (8) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534 นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นของคณะรัฐมนตรีจึงได้ออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ (ฉบับที่2) พ.ศ.2545 ประกาศ ณ วันที่ 27 ธันวาคม 2545 โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ หรือเรียกโดยย่อว่า กอ.นตผ. โดยมีนายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นเป็นประธานกรรมการ

คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ (กอ.นตผ.) ได้มีการจัดตั้งคณะอนุกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ขึ้น 5 ชุดเพื่อให้ความคล่องตัวในการบริหารจัดการ เกิดความรวดเร็วและทำงานเชิงบูรณาการจากทุกภาคส่วน ดังนี้

1. คณะอนุกรรมการบริหาร เพื่อทำหน้าที่ประสานแผนการดำเนินงานและงบประมาณของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน และประสานความร่วมมือการช่วยเหลือด้านเทคนิค แหล่งเงินทุนจากต่างประเทศ
2. คณะอนุกรรมการส่งเสริมการผลิต เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนการส่งเสริมการผลิต และกระบวนการผลิต สนับสนุน และส่งเสริมการดำเนินการแก้ไขปัญหาอุปสรรคการพัฒนา รูปแบบและคุณภาพผลิตภัณฑ์โดยยกระดับกระบวนการและเทคนิคในการผลิตให้ได้มาตรฐาน
3. คณะอนุกรรมการส่งเสริมการตลาด เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนประสานความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน เพื่อส่งเสริมผลิตภัณฑ์และกระจายสินค้าดีเด่นสู่ตลาดทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ
4. คณะอนุกรรมการมาตรฐานและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพื่อทำหน้าที่เสนอหลักเกณฑ์และมาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบล วางแผนการพัฒนาคุณภาพการแปรรูป การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และการวิจัยผลิตภัณฑ์ต่างๆ
5. คณะอนุกรรมการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับภูมิภาค/จังหวัด/อำเภอ/กิ่งอำเภอ เพื่อทำหน้าที่ชี้แจงเผยแพร่ ทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ แนวคิดปรัชญา "หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์" แก่ผู้เกี่ยวข้อง การส่งเสริมการผลิต การตลาด การพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และจัดทำระบบฐานข้อมูลเครือข่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ

คณะอนุกรรมการทั้ง 5 ชุด จะมีหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

เพื่อให้การดำเนินงานตามนโยบายโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีเอกภาพ และประสิทธิภาพ กอ.นตผ. มีมติเห็นชอบให้จัดตั้งสำนักงานประสานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ขึ้นที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี โดยมีผู้อำนวยการสำนักงานและรองผู้อำนวยการสำนักงานที่ประธานกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติมอบหมายให้เป็นผู้บริหารสำนักงาน

ตอนที่ 6 แนวคิดการเพิ่มความสามารถในการเพิ่มมูลค่าสินค้า

การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าจะทำให้สินค้าเกิดความแตกต่างจากคู่แข่งชั้น ในการดำเนินการในการสร้างมูลค่าเพิ่มสามารถทำได้หลากหลายวิธี และในการขายให้กับกลุ่มเป้าหมาย แต่ละกลุ่มก็ต้องมีการดำเนินการที่แตกต่างกันไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการตั้งราคาขาย การจัดจำหน่ายผ่านช่องทางจำหน่ายต่างๆ ฯลฯ ซึ่งการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้านี้จะเป็นตัวช่วยให้สินค้ามีลักษณะที่โดดเด่นกว่าสินค้าของคู่แข่งชั้น และสามารถสร้างความจงรักภักดีต่อตัวสินค้า และตราสินค้าในระยะยาว

คุณสมบัติของสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่ม

สินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มส่วนใหญ่จะมีคุณสมบัติประการใดประการหนึ่ง หรือทั้งหมดของคุณสมบัติ ต่อไปนี้ (โสภาส พานิชชิวะกุล, 2553)

1. ให้ความสะดวกและง่ายต่อการซื้อ
2. ดึงดูดใจ สะดุดตา
3. ใหม่และแปลกกว่าสินค้าที่วางขายอยู่แล้ว
4. แตกต่างจากสินค้าคู่แข่งชั้น
5. น่าสนใจและให้ความตื่นเต้น
6. ให้ความยวนใจแก่ลูกค้าสูง
7. ให้ประโยชน์กับผู้ซื้อ
8. ราคาที่ไม่มีผู้แข่งขันได้
9. กำไรสูง

แนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้า

เนื่องจากสินค้ามีความหลากหลายและความต้องการของผู้บริโภคก็แตกต่างกันไป การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้านั้นสามารถทำได้หลายทางด้วยกันโดยจะขอสรุปเพื่อเป็นแนวทาง ดังนี้ (เอ็กซ์เปอร์เน็ท เฮก, แมทท์, 2547)

1. ทำให้สินค้ามีคุณภาพดี ทนทาน เช่น สินค้า Brand ที่มีคุณภาพดีและมีความทนทานในการใช้งานมากกว่า Brand อื่นๆ ย่อมได้รับความพึงพอใจและความจงรักภักดีจากผู้บริโภคและการผลิตสินค้าให้มีความทนทานจะทำให้โอกาสของผู้บริโภคในการซื้อสินค้านั้น มีโอกาสในการซื้อซ้ำมากขึ้น

2. ทำให้เกิดความสะดวกต่อการใช้งาน สินค้าที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความสะดวกในการใช้งานก็สามารถใช้จุดนี้เป็นจุดขายและถือว่าเป็นมูลค่าเพิ่มให้กับผู้บริโภค เช่น ปลากะป๋องที่มีฝาเปิดง่ายโดยไม่ต้องใช้ที่เปิดกระป๋อง การมีช่องล้อย่อมในถ้วยบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป

3. เน้นการออกแบบให้สวยงาม การออกแบบให้กับสินค้าหรือบรรจุภัณฑ์ย่อมทำให้เกิดการกระตุ้นต่อการซื้อของผู้บริโภค บรรจุภัณฑ์ที่ดีก็เปรียบเสมือนหน้าตาที่ดูดีของสินค้า ก่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งผู้ให้และผู้รับ ในส่วนของการออกแบบสินค้าให้มีการกระตุ้นต่อผู้ซื้อ และถือเป็นมูลค่าเพิ่มด้วย

4. ทำให้สินค้ามีความหลากหลายมากขึ้น การเพิ่มทางเลือกให้กับผู้บริโภคก็ถือเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับตัวสินค้าด้วย และยังสามารถขยายตลาดไปยังผู้บริโภครายใหม่ๆ อย่างไรก็ตามการทำให้สินค้ามีความหลากหลายมากขึ้น ผู้ผลิตจะต้องมีการวางแผนที่ดี ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายก็ต้องมีสินค้าคงคลังมากขึ้น ต้นทุนการผลิตและการจัดจำหน่ายก็สูงขึ้น ผู้ผลิตต้องพิจารณาการเลือกผลิตสินค้าให้เหมาะสม สินค้าบางรุ่นที่ไม่ได้รับการตอบสนองที่ดีจากตลาดก็อาจจะต้องยกเลิกการผลิตไป

5. ทำให้ผู้บริโภคหาซื้อสินค้าได้ง่าย เนื่องจากผู้บริโภคมีต้นทุนด้านการเงิน เวลา พลังงานและอารมณ์ที่แตกต่างกัน การที่จะนำสินค้าไปสู่มือผู้บริโภคได้ง่ายและรวดเร็วก็เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับตัวสินค้าด้วย ดังนั้นการเลือกช่องทางการจัดจำหน่ายที่เหมาะสม และมีตัวแทนจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนการให้ข้อมูลแก่ลูกค้าด้วยสื่อในหลายๆ ทาง ก็จะทำให้ลูกค้าสามารถเข้าถึงตัวสินค้าด้วยต้นทุนที่ต่ำและง่ายต่อการตัดสินใจสั่งซื้อ

6. คุณค่าต่อสภาพแวดล้อม กระแสอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น ในประเทศแถบยุโรปและอเมริกาเหนือ รวมถึงความเข้มแข็งที่เพิ่มมากขึ้นขององค์กรเพื่อการอนุรักษ์ต่างๆ เช่น Green Peace จะมีผลต่อตัวสินค้าที่วางขายในตลาด การผลิตสินค้าที่ยึด

กระแสนุรักษ์จะได้รับการตอบรับที่ดีมากขึ้น สินค้าก็จะมีมูลค่าและคุณค่าเพิ่มที่มีต่อผู้บริโภคที่ห่วงใยสภาพแวดล้อม

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่ม

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นกระบวนการที่เป็นกลยุทธ์ในการนำนวัตกรรมมาใช้ในการผลิตหรือการค้าคว้าวิจัยเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และพัฒนากรรมวิธีการผลิต ซึ่งเป็นการใช้ความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ด้านการตลาด ด้านการผลิต และด้านวิศวกรรม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์สนองต่อความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้า โดยผู้ประกอบการต้องทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของลูกค้า เพื่อให้ทราบความต้องการที่แท้จริงของลูกค้า (ธนวรรณ แสงสุวรรณ และคณะ, 2545)

การเปลี่ยนแปลงที่มีผลทำให้ต้องมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

การคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงในอนาคตเป็นพื้นฐานสำคัญของการวางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ จะทำให้สามารถผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ได้อย่างถูกต้องตรงตามความต้องการ และทันเวลาที่จะพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสภาวะเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความนึกคิด ความคิดเห็น และความเชื่อ แบบแผนชีวิตและความเป็นอยู่ ความต้องการสินค้าชนิดและแบบต่างๆของกลุ่มคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคและความคิดเห็นของลูกค้าที่มีต่อสินค้าต่างๆ
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีผลทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยี พัฒนาวัตถุดิบหรือส่วนประกอบ พัฒนาขั้นตอนกระบวนการผลิต พัฒนาระบบวิธี การบรรจุภัณฑ์และชนิดของบรรจุภัณฑ์

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ประกอบการต้องมีการพัฒนาสินค้าใหม่ ซึ่งพอสรุปเหตุผล ได้ดังนี้

1. เพื่อความอยู่รอดและการเจริญเติบโตของธุรกิจ
2. เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของตลาดและความต้องการของลูกค้า
3. เพื่อให้มีผลตอบแทนที่สม่ำเสมอ
4. เพื่อแก้ปัญหาความอึดตัวของตลาด
5. เพื่อสนองต่อการแข่งขันของตลาด

แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

เมื่อองค์กรสามารถกำหนดกลยุทธ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ได้แล้ว และกลยุทธ์ที่ได้กำหนดไว้ นั้นเกี่ยวข้องกับพัฒนาผลิตภัณฑ์ขององค์กร ไม่ว่าจะนำผลิตภัณฑ์เดิมๆ มาปรับปรุงรูปโฉมใหม่ หรือการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาที่สอดคล้องเกี่ยวกับกลยุทธ์ขององค์กร และแนวทางที่เป็นทางเลือกในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (ธนวรรธน์ แสงสุวรรณ และคณะ, 2545) มีรายละเอียดดังนี้

1. การปรับตัว ในที่นี้อาจจะเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์เดิมที่ผลิตอยู่แล้ว เช่น เดิมเคยเป็นผู้ผลิตน้ำมะเขือเทศเข้มข้น จำหน่ายในลักษณะที่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมในรูปขวดดับให้แก่โรงงานผลิตน้ำผลไม้ โรงงานผลิตปลากระป๋อง โรงงานผลิตซอสปรุงรส ฯลฯ ซึ่งบรรจุภัณฑ์ที่ใช้มักจะมีขนาดใหญ่ เช่น ถึง 200 ลิตร หรือ ถูขนาด 20 กก. ผู้ผลิตอาจจะเปลี่ยนแนวจากการผลิตให้กับอุตสาหกรรมโดยหันมาผลิตเพื่อตลาดอุปโภคบริโภคเพิ่มขึ้นอีก โดยผู้ผลิตอาจจะเปลี่ยนสูตรการผลิตและบรรจุภัณฑ์ใหม่ โดยบรรจุน้ำมะเขือเทศเข้มข้นในกระป๋องเล็กๆ ขนาด 20 กรัม หรือบรรจุในกล่องกระดาษ (Tetra Pack) ขนาด 150 gm เพื่อขายให้กับผู้บริโภคทั่วไปสำหรับทำซุปรวมะเขือเทศ หรือทำ Pasta sauce โดยขายผ่านทางช่องทางการจัดจำหน่ายอย่างร้านสะดวกซื้อ หรือ ซูเปอร์มาร์เกตต่างๆ จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกันแต่เปลี่ยนสูตรการผลิต ก็ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ตัวใหม่ได้โดยกลุ่มลูกค้าก็แตกต่างกันช่องทางการจัดจำหน่าย ราคา และการส่งเสริมการขายก็แตกต่างกันด้วย

2. การปรับขนาด คือ การปรับตัวโดยการเปลี่ยนขนาดบรรจุภัณฑ์เช่น การทำ Bulk Pack (ห่อขนาดใหญ่) สำหรับร้านอาหารหรือครอบครัวใหญ่ หรือการทำ Small Pack (ห่อขนาดเล็ก) สำหรับครอบครัวขนาดเล็กหรือสำหรับการพกพา การปรับขนาดบรรจุภัณฑ์ให้สามารถบรรจุได้มากขึ้นอาจจะมีวัตถุประสงค์ให้ผู้บริโภคซื้อในจำนวนที่มากขึ้น ในราคาที่ถูกลงเล็กน้อย เพื่อเป็นการรักษาลาดไม่ให้ผู้บริโภคไปซื้อสินค้าของคู่แข่ง ในทางการตรงกันข้ามการปรับขนาดบรรจุภัณฑ์ให้เล็กลง อาจจะเหมาะสำหรับกลุ่มครอบครัวที่เล็กลง ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ หรืออาจจะเป็นการเพิ่มโอกาสให้ผู้บริโภคทดลองใช้สินค้าในจำนวนที่ไม่มากและในราคาไม่สูงนัก หรืออาจจะเน้นถึงความสะดวกในการพกพา เป็นต้น

3. การเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ ในบางครั้งผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกันแต่ถูกนำไปใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกันอย่างมาก เช่น น้ำยาอูทียทิพย์ ที่ได้กล่าวถึงในบทที่แล้วว่าเป็นได้ทั้งน้ำสมุนไพรเข้มข้นสำหรับผสมน้ำดื่ม และเป็นเครื่องสำอาง ซึ่งการเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ ก็เป็นแนวทางหนึ่งในการผลิตภัณฑ์

นอกเหนือจากน้ำยาอุทัยทิพย์แล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์ของไทยอีกหลายอย่างที่ใช้หลักการเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์เพื่อให้สามารถส่งออกได้ เช่น ขนมห่ม้อยแกงบรรจุกระป๋อง จากวิสาหกิจชุมชนแปรรูปน้ำตาลโตนดสมอพลี อ.สมอพลี อ.บ้านลาด จ.เพชรบุรี กลุ่มธุรกิจนี้ได้ทำขนมห่ม้อยแกงซึ่งเคยบรรจุในถาดเหล็กมาบรรจุกระป๋องภายใต้ชื่อสินค้า “แม่สุชิน” เพื่อต้องการสร้างความแตกต่างและยังสามารถเก็บรักษาได้นานปกติประมาณ 3 วัน กลายเป็น 10-15 วัน และหากแช่ตู้เย็นจะอยู่ได้กว่า 3 เดือน ยังมีบะจ่างยี่ห้อ “ฮองเฮา” ที่เปลี่ยนบรรจุภัณฑ์จากใบจาก มาเป็นห่ออะลูมิเนียมฟอยล์และกล่องกระดาษ ทำให้สามารถเก็บรักษาสินค้าได้ถึง 1 ปี

4. การออกแบบ ผู้ผลิตบางรายเน้นเรื่องการออกแบบเป็นจุดขายของผลิตภัณฑ์ นาฬิกา SWATCH ซึ่งเน้นการออกแบบนาฬิการูปแบบใหม่ๆ เป็นคอลเลกชันต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ผู้ผลิตเฟอร์นิเจอร์ไม้ในประเทศไทยหลายรายได้มีการปรับตัว โดยออกแบบสินค้าด้วยตนเอง หลังจากที่เคยรับจ้างผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้ามาเป็นเวลานาน

5. การพัฒนาส่วนประกอบ คือส่วนหนึ่งของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ และทำให้ผลิตภัณฑ์มีความแตกต่างและหลากหลายมากขึ้น เช่น การใส่ซองล๊อคมลงไปในกระป๋องบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ทำให้ผู้บริโภคมีความสะดวกในการรับประทาน การนำผลิตภัณฑ์หลายชนิดมาห่อรวมกันแล้วขาย เช่น เอาบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปหลายรสมาห่อรวมกันในห่อเดียวกันแล้วขาย การพัฒนาส่วนประกอบยังสามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมการขายได้ เช่น การแถมซองในกล่องผงซักฟอก เป็นต้น

6. การลดความลำบากของผู้บริโภค หากพิจารณาถึงต้นทุนของผู้บริโภคโดยรวม ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนด้านการเงิน เวลา พลังงาน หรือ อารมณ์ การทำให้ความลำบากในการจัดหาสินค้าของผู้บริโภคลดลง คือ การลดต้นทุนของผู้บริโภค ซึ่งถือว่าการสร้างมูลค่าเพิ่มอีกทางหนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การขายสินค้าออนไลน์ เช่น Amazon.com ซึ่งเป็นเว็บไซต์ขายหนังสือ และแผ่น CD , DVD ที่ให้ลูกค้าสามารถทดลองอ่านหรือทดลองฟังแผ่น CD บางส่วนได้ก่อนสั่งซื้อการชำระเงินก็สะดวกโดยการชำระผ่านบัตรเครดิตหรือ PayPal (การชำระเงินแบบอิเล็กทรอนิกส์) การจัดส่งสินค้าให้ลูกค้าได้เลือกว่าจะให้จัดส่งแบบใดไม่ว่าจะเป็นไปรษณีย์ธรรมดา หรือ FedEx ซึ่งค่าบริการก็จะแตกต่างกัน การขายเป็นแพคเกจลักษณะนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ที่จะสร้างความสะดวกให้กับลูกค้าด้วย

กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มีกระบวนการเป็นขั้นตอน ที่สามารถจะพอสรุปได้ดังนี้ (Heizer & Render, 1998)

1. การสร้างแนวคิดของผลิตภัณฑ์ (Product Idea) คือ การสร้างและรวบรวมแนวคิดที่จะประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ตัวใหม่ชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งเห็นว่าน่าจะสามารถเสนอขายให้แก่ตลาดได้ เช่น อาจจะมีแนวคิดที่จะผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เป็นน้ำชีวจิตเข้มข้นแช่แข็ง ซึ่งเป็นน้ำธัญพืชผ่านขั้นตอนทำให้เข้มข้น และอยู่ในรูปก้อนแช่แข็งในบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม (คล้ายบรรจุภัณฑ์ของไอศกรีม) วางจำหน่ายในตู้แช่แข็งในซูเปอร์มาร์เกตหรือร้านสะดวกซื้อต่างๆ ผู้บริโภคเมื่อซื้อแล้ว ก็จะต้องนำมาผสมน้ำให้เจือจางก่อนรับประทาน หรืออาจจะมีแนวคิดที่สร้างสรรค์ลักษณะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์เดิมๆ ที่มีอยู่และมีความชำนาญในการผลิตอยู่แล้ว

2. การคัดเลือกแนวคิด หลังจากที่ได้มีการระดมสมองและสร้างสรรค์แนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่มีหลายแนวคิดและหลากหลายแล้ว จะต้องนำแนวคิดนั้นๆ มาคัดเลือก การคัดเลือกแนวคิดมีสิ่งที่จะต้องระวัง 2 ประการ คือ ประการแรก คือ ความผิดพลาดในการคัดเลือกเอาแนวคิดที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ และประการที่สอง คือ ความผิดพลาดในการละทิ้งแนวคิดที่ดี ซึ่งการประเมินแนวคิดในขั้นต้นนั้นอาจจะเป็นการประเมินถึงความเป็นไปได้ในการผลิต โอกาสทางการตลาด สถานการณ์ของอุปทานของวัตถุดิบที่ต้องใช้ ผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เป็นต้น

3. การพัฒนาและการทดสอบแนวความคิด คือ ความพยายามที่จะหาคุณสมบัติ จุดเด่น ตำแหน่งทางการตลาด ลักษณะการใช้งาน รวมถึงความต้องการของตลาดที่คาดว่าน่าจะมีต่อผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดใหม่ที่ได้เลือกมานั้น โดยการหาข้อมูลต่างๆ มาเพื่อประกอบแนวคิดนั้นๆ ในหลายๆ ด้าน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดของผลิตภัณฑ์

4. การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาด คือ กำหนดเป้าหมายทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ การวางตำแหน่งทางการตลาด และการวางแผนทางการตลาดของผลิตภัณฑ์นั้น ซึ่งหมายถึงการจัดส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) ที่เหมาะสม ตลอดจนถึงการวางแผนการผลิต การวางแผนด้านวัตถุดิบ และการวางแผนด้านการลงทุนและการเงิน เพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์

5. การวิเคราะห์ทางธุรกิจ เป็นการดำเนินการที่จะช่วยในการตัดสินใจว่าจะดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์นี้หรือไม่ ซึ่งการทำกรวิเคราะห์นั้นจะต้องประมาณความต้องการของตลาด

ต้นทุน ผลกำไรและผลตอบแทนการลงทุนที่คาดหวัง หากการพัฒนาผลิตภัณฑ์จำเป็นต้องมีการลงทุนซื้อเครื่องจักรหรือซื้อเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาเกี่ยวข้อง บริษัทจะต้องพิจารณาถึงผลตอบแทนจากการลงทุน แหล่งที่มาของเงินทุนและระยะเวลาคุ้มทุน ซึ่งในการบริหารธุรกิจมักพิจารณาจากค่า IRR (Internal Rate of Returning) คือ อัตราความสามารถของเงินทุนที่จะก่อให้เกิดผลตอบแทนคุ้มกับเงินลงทุนพอดี ซึ่งแต่ละบริษัทจะมีเกณฑ์ที่แตกต่างกัน นอกจากการวิเคราะห์ IRR แล้วอาจใช้เกณฑ์ในลักษณะอื่นๆ มาร่วมวิเคราะห์ด้วยก็ได้ เพื่อที่จะให้ผลลัพธ์เป็นตัวช่วยในการตัดสินใจในการดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ทำได้ดียิ่งขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยที่สุด

6. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นการดำเนินการทดลองผลิตผลิตภัณฑ์ตามแนวคิดใหม่นั้นๆ ว่ามีอุปสรรคใดๆ เกิดขึ้นบ้างไม่ว่าจะเป็น เทคนิคการผลิต การทำงานของเครื่องจักรและพนักงานผู้ควบคุมการผลิต ตลอดจนการตรวจสอบความสม่ำเสมอของปริมาณและคุณภาพของวัตถุดิบ และคุณภาพของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป ฯลฯ ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้ผู้ผลิตจำเป็นต้องศึกษาและวางแผนแนวทางการแก้ปัญหาให้ได้ก่อนนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่ตลาด เพราะหากเข้าสู่ตลาดแล้วเกิดปัญหาด้านคุณภาพหรือปริมาณทำให้ไม่สามารถผลิตตามความต้องการของตลาดได้ก็จะเกิดความเสียหายขึ้นอย่างมาก และทำให้ผู้บริโภคขาดความเชื่อมั่นในตัวผลิตภัณฑ์และ Brand ของผลิตภัณฑ์ด้วยเมื่อกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ก็จะต้องมีการทดสอบผลิตภัณฑ์นั้นกับกลุ่มเป้าหมายอีกครั้ง และนำผลการทดสอบมาเพื่อประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับตัวผลิตภัณฑ์ ราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการขายต่อไป

7. การทดสอบตลาด กระบวนการนี้จะทำเมื่อผลิตภัณฑ์นั้นได้รับการยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีปัจจัยในการทดสอบหลายแนวทางด้วยกัน คือ ราคาที่ผู้บริโภคยอมรับได้ การส่งเสริมการขาย การหาสิ่งจูงใจที่ทำให้ผู้บริโภคซื้อผลิตภัณฑ์นั้น รวมถึงช่องทางการจัดจำหน่ายที่เหมาะสมและการยอมรับของผู้บริโภคต่อบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์นั้น เป็นต้น

8. การดำเนินธุรกิจ คือ การนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่ตลาดจริง (การวางตลาด) หลังจากผลการทดสอบตลาดเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งแต่ละบริษัทจะนำเอาผลิตภัณฑ์นั้นเข้าสู่ตลาดโดยการดำเนินการตามแผนกลยุทธ์ที่วางไว้อย่างรัดกุม

ในกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ อาจจะไม่ประสบความสำเร็จในทุกครั้งที่ดำเนินการ บางครั้งอาจเกิดความล้มเหลวในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ เช่น ความไม่แน่นอนของวัตถุดิบ เทคโนโลยีและกระบวนการการผลิตยังไม่ดีพอ ต้นทุนการผลิตสูงเกินกว่าที่จะผลิตสินค้าที่แข่งขันได้ในตลาด กระบวนการพัฒนาการผลิตอาจจะล่าช้าทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่ทันสมัย

กลยุทธ์ทางการตลาดที่ใช้ในการเพิ่มมูลค่าสินค้า

แนวความคิดทางการตลาด มีส่วนประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสำคัญของลูกค้า

ความต้องการของลูกค้าจะเป็นตัวกำหนดผลิตภัณฑ์ว่าผู้ผลิตควรผลิตอะไร มีคุณภาพอย่างไร ปัจจุบันนี้ถือว่าลูกค้าเป็นบุคคลสำคัญที่สุด บางครั้งถึงกับกล่าวว่ ลูกค้าคือ พระราชา

2. ความสำคัญของกำไร

จุดมุ่งหมายประการสำคัญของธุรกิจ คือ กำไรสูงสุด แต่ธุรกิจจะต้องอยู่ได้ตลอดไปด้วย มิใช่กำไรสูงสุดในระยะสั้น แล้วเลิกกิจการไป นอกจากนี้ กำไวยังต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคมด้วย โดยจัดหาสินค้าที่มีคุณภาพดีมาบริการ

3. การประสานงานทางการตลาด

ได้แก่ การนำเอาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การโฆษณา และการขายมาประกอบร่วมกัน ประสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นวงจร แนวความคิดทางการตลาดจะเน้นสิ่งสำคัญคือ พนักงานทางการตลาดซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการผลิต ฝ่ายการตลาดจะต้องศึกษาให้รู้ว่าลูกค้าต้องการอะไร เพื่อฝ่ายผลิตจะได้ผลิตให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า

หลักการตลาดขั้นพื้นฐานที่เป็นที่รู้จักกันดี และเป็นพื้นฐานที่ดีที่สุด คือ การใช้ 4P (Product, Price, Place, Promotion) หลักการนี้ก็คือ การวางแผนในแต่ละส่วนให้เข้ากัน และเป็นที่ต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่เราเลือกไว้มากที่สุด โดยในบางธุรกิจอาจจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนทั้ง 4P ได้ทั้งหมดในระยะสั้น แต่เราก็สามารถค่อยๆ ปรับเปลี่ยนจนได้เป็นกลยุทธ์ เป็นส่วนประสมทางการตลาดที่เหมาะสม ซึ่ง 4P อาจจะเรียกได้อีกอย่างว่า "Marketing mix"

ในปี 1960 McCarthy นักวิชาการตลาดจากมหาวิทยาลัยมิชิแกนสเตต ได้เสนอแนวคิดส่วนประสมทางการตลาด (Marketing mix) ทั้ง 4 ส่วน ดังนี้คือ

1. ผลิตภัณฑ์ (Product)

ผลิตภัณฑ์ จะต้องมีการพิจารณาออกแบบหรือพัฒนาขึ้นมาได้ตรงกับความต้องการของตลาดและลูกค้า ความหมายของผลิตภัณฑ์นี้จะหมายถึงแบบรูปร่างของผลิตภัณฑ์และ/หรือรวมไปถึงบริการที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์นั้นๆ ส่วนสำคัญที่สุดของผลิตภัณฑ์นี้ คือ การมุ่งพยายามพัฒนาให้สิ่งสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ (ธงชัย สันติวงษ์, 2534)

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง สินค้า บริการ ความคิดหรือตัวองค์กรที่มีกิจการนำเสนอต่อผู้บริโภค ซึ่งรวมถึงคุณภาพสินค้า การออกแบบ รูปลักษณะ ตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ (Philip Kotler, 1997)

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง ลักษณะบางประการของกลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ของบริษัทที่อาจกระทบต่อพฤติกรรมซื้อของผู้บริโภค คือ ความใหม่ ความสลับซับซ้อนและคุณภาพที่คนรับรู้ได้ของผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ใหม่และสลับซับซ้อนอาจต้องมีการตัดสินใจอย่างกว้างขวาง รูปร่างผลิตภัณฑ์ตลอดจนหีบห่อและป้ายฉลาก สามารถสร้างอิทธิพลต่อกระบวนการซื้อของผู้บริโภค สินค้าคุณภาพสูงหรือสินค้าที่ปรับเข้ากับความต้องการบางอย่างของผู้ซื้อที่มีอิทธิพลต่อการซื้อด้วย (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2542)

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง สิ่งใดๆ ที่ต้องการนำเสนอต่อตลาดเพื่อสนองความจำเป็นหรือความต้องการผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วยสินค้าที่เป็นรูปธรรม (Physical Goods) บริการ (Service) ประสบการณ์ (Experiences) เหตุการณ์ (Events) บุคคล (Persons) สถานที่ (Places) ทรัพย์สิน (Properties) องค์กร (Organizations) สารสนเทศ (Information) และความคิด (Ideas)

การตัดสินใจเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จะประกอบด้วยการตัดสินใจในหลายๆ ด้าน เช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ คุณภาพ การออกแบบ รูปลักษณ์ ตรายี่ห้อ ชื่อ ยี่ห้อ สายผลิตภัณฑ์ คุณภาพ รวมทั้งการจัดการกลยุทธ์การตลาดในแต่ละส่วนของวัฏจักรชีวิตของผลิตภัณฑ์ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2538)

ผู้ประกอบการต้องมีการกำหนดการออกแบบและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดและลูกค้าแต่ละบุคคลอย่างพึงพอใจ โดยองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์ที่ดีประกอบไปด้วย

- สินค้าให้เลือก (Product variety) การมีสินค้าให้เลือกมากจะทำให้ลูกค้ามีทางเลือกและมีโอกาสในการตัดสินใจซื้อมากกว่าร้านที่มีสินค้าให้เลือกน้อย

- คุณภาพสินค้า (Quality) คือ ความมีมาตรฐานของสินค้าหรือบริการโดยสินค้าที่มีการกำหนดคุณภาพที่ดีย่อมได้รับการยอมรับมากกว่าสินค้าคุณภาพไม่ดี แม้จะราคาถูกกว่าก็จะได้ไม่ได้รับความสนใจเท่ากับสินค้าที่มีคุณภาพดีแต่ราคาสูง

- ลักษณะ (Feature) คือ ลักษณะโดยทั่วไปของสินค้า เช่น สินค้าที่มีลักษณะเป็นของแห้งหรือของสด หรือสินค้าที่มีลักษณะเป็นสินค้าเทคโนโลยี เป็นต้น

- การออกแบบ (Design) คือ การใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อผลิตสินค้าที่มีรูปแบบ ที่เป็นเอกลักษณ์และสามารถใช้งานได้ดีย่อมเป็นที่นิยมของผู้บริโภค

- ตรายี่ห้อ (Brand name) คือ ชื่อ (Name) คำ (Word) สัญลักษณ์ (Symbol) การออกแบบ (Design) หรือส่วนประสมของสิ่งดังกล่าวเพื่อระบุถึงสินค้าและบริการของผู้ขาย

- การบรรจุหีบห่อ (Packaging) คือ การบรรจุสินค้าที่ซื้อส่งในหีบห่อ หีบห่อที่สวยงามปลอดภัยและสะดวกต่อการขนย้ายสินค้านั้นเป็นสิ่งที่มีผู้บริโภคต้องการมากที่สุด

- ขนาด (Size) คือ ปริมาณของสินค้าที่มีความเหมาะสมในการใช้งานแต่ละครั้ง เช่น การออกแบบสินค้าประเภทรองเท้าหรือ เสื้อผ้า ต้องออกแบบให้มีความหลากหลาย ขนาดตามความเหมาะสมแก่ความต้องการใช้ของผู้บริโภค

- บริการ (Service) คือ การให้ความสะดวกแก่ผู้บริโภคเมื่อผู้บริโภคเข้ามาใช้บริการ ผู้บริโภคต้องได้รับบริการที่สะดวก รวดเร็วและเป็นกันเองจากร้านค้า รวมทั้งบริการหลังการขาย ก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์นั้นๆ

- การรับประกัน (Warranties) คือ การรับรองคุณภาพของผลิตภัณฑ์ว่าเมื่อผู้บริโภคซื้อผลิตภัณฑ์นั้นๆ ไปใช้แล้วจะได้รับสินค้าที่ดีและมีคุณภาพที่สุด แต่หากเกิดปัญหาหรือไม่พึงพอใจเจ้าของผลิตภัณฑ์ยินดีรับประกันความเสียหายนั้น

- การรับคืน (Returns) เป็นสิ่งที่มีความใกล้เคียงกับการรับประกัน โดยการรับคืนผลิตภัณฑ์ที่เกิดปัญหานี้ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้ผลิตสินค้าที่พึงปฏิบัติและการที่ผลิตภัณฑ์ได้มีการรับคืนสินค้านั้นแสดงถึงความมีมาตรฐานสินค้าที่สูงมาก

2. ราคา (Price)

ราคา เป็นคุณค่า (Value) ของสินค้าในรูปของเงินตรา (เสรี วงษ์มณฑา, 2542) ราคาเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการตลาด ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค (วีรยุทธ มาฆาศิรานนท์, 2542)

ราคา เป็นกลยุทธ์ที่มีอิทธิพลต่อการซื้อที่ต่อเมื่อผู้บริโภคทำการประเมินทางเลือกและการตัดสินใจ โดยปกติผู้บริโภคชอบผลิตภัณฑ์ที่มีราคาต่ำ นักการตลาดจึงควรคิดราคาน้อย ลดต้นทุนการซื้อ หรือทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจด้วยลักษณะอื่นๆ (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2542)

ราคาต้องมีการกำหนดให้ถูกต้องเหมาะสม เพราะหัวใจของส่วนผสมทางการตลาดทั้งหมด และเป็นกลไกที่สามารถดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้น ในการกำหนดราคานี้จะต้องมีการพิจารณาทั้งลักษณะของการแข่งขันในตลาดเป้าหมาย และปฏิกิริยาของลูกค้าต่อราคาที่แตกต่างกัน ราคาจะเกี่ยวข้องกับการกำหนดราคาให้เหมาะสมที่สุดที่ใช้ในการผลักดันผลิตภัณฑ์ที่ดีอยู่แล้วให้ออกไปสู่ที่ที่มีความต้องการ โดยวิธีการส่งเสริมการขายที่ดีเหมาะกับตลาดเป้าหมาย (ธงชัย สันติวงษ์, 2534)

ราคาเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของส่วนประสมทางการตลาดเป็นส่วนที่ทำให้เกิดรายรับในขณะที่ส่วนประกอบอื่นๆ ของส่วนประสมทางการตลาดทำให้เกิดต้นทุน ราคาเป็นส่วน

ประสมทางการตลาดที่สามารถปรับได้ง่ายที่สุด เพราะส่วนประกอบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดจะเป็นคุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจำหน่าย หรือแม้แต่การส่งเสริมการตลาดต้องใช้เวลา นาน ราคายังใช้เป็นเครื่องมือที่บริษัทจะสื่อไปยังตลาดถึงคุณค่าของผลิตภัณฑ์หรือตราหือและเป็นสิ่ง ที่กำหนดรายได้ของกิจการ กล่าวคือ การตั้งราคาสูงก็จะทำให้ธุรกิจมีรายได้สูงขึ้น การตั้งราคาต่ำก็ จะทำให้รายได้ของธุรกิจนั้นต่ำ ซึ่งอาจจะนำไปสู่ภาวะขาดทุนได้ อย่างไรก็ตาม ก็มีได้หมายความว่า ธุรกิจหนึ่งจะตั้งราคาได้ตามใจชอบ ธุรกิจจะต้องอยู่ในภาวะของการมีคู่แข่ง หากตั้งราคาสูงกว่า

การตัดสินใจทางด้านราคาเป็นหนึ่งใน การตัดสินใจทางการตลาดที่สำคัญโดยเฉพาะ ในสถานะที่มีการแข่งขันสูง เช่น การตั้งราคาสูงจะทำให้มีกำไรต่อหน่วยสูงแต่อาจทำให้เสียเปรียบ คู่แข่งขัน ในขณะที่การตั้งราคาต่ำก็จะทำให้กำไรต่อหน่วยต่ำเช่นกัน ธุรกิจจะตัดสินใจโดยการ อย่งไรก็ตามการกำหนดราคาควรจะเป็นไปตามเป้าหมายหลายๆ อย่างของธุรกิจ คือการกำหนด ราคาควรสนับสนุนกลยุทธ์การตลาดของธุรกิจและควรทำให้เกิด ความสำเร็จของเป้าหมายทาง การเงินของธุรกิจ นอกจากนี้การกำหนดราคาจะต้องสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของสิ่งแวดล้อม ทางการตลาด สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การกำหนดราคา คือการแข่งขันและสภาพแวดล้อม ทางการตลาด

3. ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)

ช่องทางการจัดจำหน่าย หมายความว่า กลุ่มขององค์การซึ่งเกี่ยวข้องกับขั้นตอน ที่ทำ ให้ผลิตภัณฑ์หรือบริการที่หาง่ายสำหรับการใช้หรือบริโภค ซึ่งช่องทางการจัดจำหน่ายจะเป็น ตัวกลางนำผลิตภัณฑ์ไปยังผู้บริโภค นำข้อมูลข่าวสาร เอกสารส่งเสริมการขาย ดังนั้น ผู้ผลิตต้อง พิจารณาในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต คนกลางหรือผู้จัดจำหน่ายและผู้ซื้อเป็นพิเศษ จาก การศึกษาถึงปัจจัยส่วนประสมทางตลาดด้านช่องทางการจัดจำหน่าย เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับ ความคิดเห็นทางด้านปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่ายที่มีผลต่อการตัดสินใจ

การตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดจำหน่ายนั้นเกี่ยวข้องกับ การตอบสนองของความพึงพอใจของ ผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ ในเรื่องของความถูกต้องด้านปริมาณ เวลา และสถานที่ การตัดสินใจ เกี่ยวกับช่องทางการจัดจำหน่ายนั้นเป็นการตัดสินใจด้านระบบการขนส่ง คลังสินค้าการควบคุม สินค้าคงคลัง ระบบการซื้อ และการเลือกช่องทางการจัดจำหน่าย เช่น การจัดจำหน่ายผ่านทาง ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก เป็นต้น

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2538) กล่าวว่า สถานที่หรือช่องทางการจัดจำหน่าย อาจ หมายถึงสถานที่อำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ที่จอดรถ หรือระยะทางที่จะไปถึงสถานที่จำหน่าย หรือสถานที่บริการ หรือแม้แต่ว่าเวลาที่ลูกค้าจะต้องเสียไปในการมาใช้บริการ ประกอบด้วย

- ช่องทาง (Channels) คือเส้นทางที่ผลิตภัณฑ์และหรือกรรมสิทธิ์ของผลิตภัณฑ์เคลื่อนย้ายไปยังตลาด ช่องทางการจัดจำหน่ายอาจประกอบด้วย ผู้ผลิตคนกลางที่เกี่ยวข้องกับการจัดจำหน่าย และผู้บริโภค

- ความครอบคลุม (Coverage) คือ ความทั่วถึงในการกระจายตัวของสินค้าไปยังส่วนต่างๆ ของตลาด ยิ่งสินค้ามีความครอบคลุมมากเท่าไรย่อมเข้าถึงผู้บริโภคได้มากเท่านั้น

- การเลือกคนกลาง (Assortment) คือ การเลือกบุคคลหรือร้านค้าที่เป็นตัวแทนในการจำหน่ายสินค้า การเลือกคนกลางที่ดีเพื่อการจัดจำหน่ายสินค้า ทำให้สินค้ายังคงมีคุณภาพดีและมีการกระจายสินค้าไปได้อย่างทั่วถึง

- ทำเลที่ตั้ง (Location) คือ การเลือกสถานที่ในการตั้งร้านค้าหรือการตั้งโกดังสินค้า ที่มีความสะดวกในการขนส่งสินค้าและเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยสะดวกจะช่วยในการจำหน่ายสินค้าได้มากและประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นต้นทุนในการขนส่งอีกด้วย

- การคลังสินค้า (Warehousing) คือ การบริการสินค้าคงคลังให้เพียงพอกับความต้องการของลูกค้า หากการคลังสินค้าเหมาะสมทำให้สินค้าเข้าถึงผู้บริโภคได้อย่างทั่วถึง

4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion)

การส่งเสริมการตลาด เป็นกลยุทธ์ที่ก่ออิทธิพลได้ในทุกขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจซื้อ ชาวสารที่นักการตลาดส่งไปอาจ “เตือนใจ” ให้ผู้บริโภครู้ว่าเขามีปัญหา สินค้าของการตลาดสามารถแก้ไขปัญหาให้เขาได้และยังสามารถส่งมอบคุณค่าให้ได้มากกว่าสินค้าของคู่แข่ง เมื่อได้ชาวสารหลังการซื้อเป็นการยืนยันว่าการตัดสินใจซื้อของลูกค้า (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2542)

ปัจจัยทางการตลาดมีความสำคัญ และมีความสัมพันธ์โดยตรงกับพฤติกรรมผู้บริโภค เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดจะต้องสอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ปัจจัยทางการตลาดจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้บริโภคมีความต้องการในสินค้าและบริการ ดังนั้นนักการตลาดจะต้องกำหนดปัจจัยทางการตลาดหรือส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) อย่างเหมาะสมกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย เพราะจะได้ทราบว่าจำเป็นต้องทำอย่างไรกับส่วนประสมทางการตลาดแต่ละตัว เราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจตลอดจนความต้องการและแรงจูงใจของผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี (เสรี วงษ์มณฑา, 2542)

วัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการตลาด เพื่อเตือนความทรงจำ แจ้งข่าวสารและเพื่อจูงใจให้เกิดความต้องการผลิตภัณฑ์ และทำให้เกิดพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อ โดยธุรกิจมีเครื่องมือการสื่อสารที่หลากหลายรูปแบบไปยังกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย

1. การโฆษณา (Advertising) เป็นกิจกรรมการติดต่อสื่อสารใดๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับการเสนอ และ/หรือ การส่งเสริมความคิดเห็นเกี่ยวกับสินค้า บริการ หรือความคิด อาจมีผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในการโฆษณา และเป็นการติดต่อสื่อสารที่ใช้สื่อ (Media) ซึ่งถือว่าการขายโดยไม่ใช้พนักงานขาย เพื่อให้สอดคล้องกับตลาดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการโฆษณาจึงต้องสัมพันธ์กับตำแหน่งผลิตภัณฑ์และส่วนประสมทางการตลาด ดังนี้

- เพื่อแจ้งข่าวสาร (To inform) เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ เกี่ยวกับประโยชน์ใช้สอยใหม่ของผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงราคา อธิบายถึงวิธีการทำงานของผลิตภัณฑ์ ความสามารถในการให้บริการ แก้ไขภาพพจน์ที่ผิด ลดความกลัวอันตรายของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ แจ้งข่าวสารเกี่ยวกับภาพพจน์ของบริษัทหรือตราสินค้า

- เพื่อการจูงใจ (To persuade) โดยสร้างความปลอดภัยในตราผลิตภัณฑ์ให้เปลี่ยนมาใช้ผลิตภัณฑ์ของบริษัท เปลี่ยนแปลงการรับรู้ในคุณสมบัติผลิตภัณฑ์ จูงใจให้ซื้อทันที จูงใจให้ซื้อซ้ำ

- เพื่อเตือนความทรงจำ โดยเตือนให้ผู้บริโภคราบถึงความจำเป็นที่ต้องใช้ในอนาคต อันใกล้ เตือนถึงสถานที่ที่ซื้อสินค้า เตือนความทรงจำในช่วงนอกฤดูกาล รักษาความทรงจำผลิตภัณฑ์ใหม่

สื่อในการโฆษณามีหลายประเภท เช่น นิตยสาร หนังสือพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ ป้ายโฆษณาการโฆษณาแต่ละประเภท จะมีจุดเด่น และจุดด้อยแตกต่างกัน ดังนั้นในการเลือกสื่อโฆษณาควรคำนึงถึงวัตถุประสงค์หลัก เพื่อที่จะให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ มีประสิทธิภาพและได้ผลสูงสุด ด้วยค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุด

2. การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling) เป็นการติดต่อสื่อสารทางตรงแบบเผชิญหน้าระหว่างผู้ขายกับลูกค้าที่คาดหวัง การขายโดยใช้บุคลากร พนักงานขายจึงมีความสำคัญ

3. การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) หมายถึง กิจกรรมการส่งเสริม ที่นอกเหนือจากการโฆษณา การขายโดยใช้พนักงานและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งสามารถกระตุ้นความสนใจ การทดลองใช้ หรือการซื้อของลูกค้าขั้นสุดท้าย หรือบุคคลอื่นในช่องทางการส่งเสริมการขายจึงเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการโฆษณา การขายโดยพนักงาน การให้ข่าว และการประชาสัมพันธ์ เครื่องมือส่งเสริมการขาย ได้แก่

- การกระตุ้นผู้บริโภค (Consumer) ให้เกิดความสนใจ การทดลองใช้หรือเกิดการซื้อ ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมการขายที่มุ่งสู่ผู้บริโภค เช่น การแจกของตัวอย่างสินค้า บัตรลดราคา การให้เงินรางวัล การแข่งขันการใช้แถมปีการค้ำ การแสดงสินค้า

- การกระตุ้นคนกลาง ให้ใช้ความพยายามในการขายสินค้าของผู้ผลิตให้มากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมการขายที่มุ่งสู่คนกลาง เช่น การให้ส่วนลดทางการค้ำ การแถมสินค้า การให้ส่วนลดสินค้า การให้การสนับสนุนการจัดโฆษณา การแข่งขันการขายของผู้ขาย

4. การให้ข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ (Publicity and Public Relation) การให้ข่าว เป็นการส่งเสริมการขายโดยไม่ใช้บุคคลที่ไม่มีการจ่ายเงินจากองค์การที่ได้รับผลประโยชน์ ส่วนการประชาสัมพันธ์ หมายถึง ความพยายามที่มีการวางแผนโดยองค์การหนึ่ง เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีขององค์การให้เกิดกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การให้ข่าวเป็นกิจกรรมหนึ่งของการประชาสัมพันธ์เพื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการตอบสนองความต้องการของลูกค้า

ตอนที่ 7 แนวคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการชุมชน

ความหมายของผู้ประกอบการ

ตามพจนานุกรมภาษาอังกฤษของออกฟอร์ด (Oxford Dictionary, 1998) ได้ให้ความหมายของผู้ประกอบการ (Entrepreneur) สรุปไว้ว่าเป็น ผู้ซึ่งพยายามสร้างผลกำไรจากความคิดริเริ่มด้วยตนเอง

ในความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ ผุสดี รุมาคม (2540) ได้กล่าวถึงผู้ประกอบการไว้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นบุคคลที่ค้นพบความคิดและโอกาสทางธุรกิจใหม่ๆ เป็นผู้ที่ยรวบรวมนำเงินมาเพื่อจัดตั้งธุรกิจ จัดระเบียบภายในธุรกิจ และบริหารการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อจัดสินค้าและบริการให้แก่สาธารณชน

ผู้ประกอบการ เป็นบุคคลที่มองเห็นโอกาสทางธุรกิจ และสามารถหาช่องทางที่จะสร้างธุรกิจของตนเอง และพร้อมที่จะรับความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น ตั้งแต่ตัดสินใจที่จะเริ่มดำเนินธุรกิจ ในการประกอบธุรกิจขนาดย่อม ต้องการผู้ประกอบการที่มีความสามารถหลายๆ ด้านซึ่งอาจพิจารณาลักษณะผู้ประกอบการจากพฤติกรรมต่างๆ ดังนี้

1. มีความคิดสร้างสรรค์ (Creative) ในการเริ่มต้นธุรกิจ กล่าวคือ เป็นคนที่มองเห็นโอกาสและช่องทางในการสร้างธุรกิจขึ้นมาภายใต้สภาพแวดล้อมต่างๆ

2. เรียนรู้หรือสร้างนวัตกรรม (Innovation) ของการดำเนินธุรกิจ อันจะก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ หรือบริการรูปแบบใหม่ๆ รวมถึงกระบวนการผลิต การตลาด และการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

3. ยอมรับความเสี่ยง (Risk) อันอาจเกิดขึ้นจากการขาดทุนหรือล้มเหลวในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งผู้ประกอบการจำเป็นต้องมีความเป็นนักเสี่ยงอย่างมีหลักการ คือตัดสินใจอย่างจับใจ และรอบคอบด้วยข้อมูลที่เชื่อถือได้

4. มีความสามารถในการจัดการทั่วไป (General management) ทั้งด้านการกำหนดแนวทางของธุรกิจและการจัดสรรทรัพยากร

5. มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงาน (Performance intention) เพื่อสร้างความเจริญเติบโต และกำไรจากการดำเนินธุรกิจ

คุณสมบัติของผู้ประกอบการ

การประกอบธุรกิจขนาดย่อมให้ประสบผลสำเร็จ จะต้องอาศัยเจ้าของหรือผู้ประกอบการที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจ ภายใต้ความไม่แน่นอนที่มีอยู่ตลอดเวลา

วิฑูรย์ สิมะโชคดี (วิฑูรย์ สิมะโชคดี, 2542) ได้อธิบายถึงคุณสมบัติของผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จได้มี 7 ประการ ดังนี้

1. ต้องเป็นนักแสวงหาโอกาส คือจะต้องเป็นผู้มองเห็นโอกาสและหาช่องทางทางการค้าได้ตลอดเวลา แม้จะตกอยู่ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ
2. ต้องเป็นนักเสี่ยง ต้องกล้าได้กล้าเสีย พร้อมทั้งจะดำเนินการทันทีเมื่อมองเห็นโอกาสอย่างฉับไว มิฉะนั้น จะสายเกินไป ไม่เกิดประโยชน์ใดๆ
3. ต้องเป็นคนมีความคิดริเริ่ม หรือสร้างสรรค์ ในการผลิตสินค้าหรือบริการใหม่ ออกสู่ตลาดที่มีสภาพ การแข่งขันสูง
4. ต้องเป็นคนที่ไม่ท้อถอยง่าย มีความอดทน โดยเฉพาะระยะเริ่มก่อตั้งธุรกิจ จะต้องประสบกับปัญหามากมาย ถ้าแก่หรือผู้ประกอบการที่ยืนหยัดอยู่ได้ จะต้องเป็นคนที่มีความอดทนสูง
5. ต้องเป็นคนที่ใฝ่รู้อยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้สามารถปรับตัวได้เสมอ
6. ต้องเป็นคนที่วิสัยทัศน์กว้างไกล ทำให้ธุรกิจมีทิศทางชัดเจน ไม่เดินทางออกนอกกลุ่ม นอกทาง สามารถมุ่งไปสู่อนาคต ด้วยเป้าหมายที่วางไว้อย่างแน่นอน
7. ต้องมีเครือข่ายดี เพื่อที่จะทำให้ได้ประโยชน์ทั้งด้านข้อมูล และการได้รับความช่วยเหลือด้านต่างๆ จากเพื่อนๆ หรือเครือข่ายได้เป็นอย่างดี

ทิมโมธี เอส. แฮทเทิน (Hatten 1997) ได้กล่าวถึง ผู้จัดการธุรกิจขนาดย่อมที่ประสบความสำเร็จ จะต้องเป็นผู้มีลักษณะดังนี้

1. มีความอดสาหะ (Perseverance)
2. มีความอดทน (Patience)
3. มีความสามารถในการคิดและแก้ปัญหา (Critical Thinking Skills)

นอกจากนี้ Hatten ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติเฉพาะของผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จว่า จะต้องมีความสมบัติเฉพาะ ดังนี้

1. ความมุ่งมั่น ปรารถนาและพยายามที่จะดำเนินธุรกิจให้สำเร็จให้ได้ (Passion) มิฉะนั้นจะทำให้สูญเสียทั้งเงินทุน และเวลา

2. มีความสามารถในการตัดสินใจในภาวะวิกฤตด้วยการตรวจสอบทุกอย่างอย่างรอบคอบ (Determination) ไม่ปล่อยให้ตนเองตกอยู่ในโชคชะตาหรือพรหมลิขิตต้องเชื่อมั่นว่าตนเองจะฝ่าฟันอุปสรรคและประสบความสำเร็จได้ หากอุทิศเวลาและทำงานให้หนักเพียงพอ

3. ต้องมีความรู้จริง รู้ลึก (Knowledge) ในธุรกิจที่ลงทุน เพื่อจะสามารถสนองความต้องการของผู้บริโภคได้

ดังนั้น พอจะสรุปได้ว่า ลักษณะหรือคุณสมบัติที่ดีของผู้ประกอบการควรมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้วิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นอนาคตหรือโอกาสในการเลือกดำเนินธุรกิจและเห็นหนทางที่จะสร้าง ความเจริญเติบโตให้ธุรกิจนั้นๆ ได้

2. เป็นผู้มีความต้องการความสำเร็จสูง นั่นคือต้องมีความอดสาหะ อดทน มุ่งมั่นไปสู่จุดหมายของธุรกิจด้วยความอดทน และจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่มีคำว่าแพ้และท้อแท้ แม้ในภาวะวิกฤต เศรษฐกิจ หรือในสภาพการแข่งขันที่รุนแรง จะพยายามใช้วิกฤตให้เป็นโอกาสเสมอ

3. เป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ๆ และมีคุณภาพ เพื่อนำออกสู่ตลาดได้เสมอ

4. เป็นผู้มีความรู้และใฝ่รู้ ติดตามความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงสภาพตลอดเวลา เพื่อเตรียมพร้อม และปรับตัวได้ตลอดเวลา

5. เป็นผู้มีและสร้างเครือข่ายทางธุรกิจตลอดเวลา นั้นหมายถึง การมีทักษะในด้านมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งจะช่วยเหลือธุรกิจให้อยู่รอดได้อย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ

दनัย เทียนพุด (2532) นักฝึกอบรมในองค์การ ได้เสนอปัจจัยที่ใช้ในการประเมินความเป็นผู้ประกอบการ ไว้ดังนี้

1. ความสามารถทางนวัตกรรม
2. ความสามารถในการจัดการกับสิ่งที่ยุ่งเหยิง
3. ความปรารถนาความสำเร็จ
4. ความสามารถวางแผนอย่างสมจริง
5. เป็นผู้นำที่เน้นเป้าหมาย
6. ผู้ประกอบการจะรวบรวมข้อมูลและข้อเท็จจริง รวมทั้งศึกษาและกำหนดแนวทาง

ปฏิบัติที่เป็นไปได้

7. มีความรับผิดชอบ
8. สามารถปรับตัวได้
9. เป็นทั้งนักจัดองค์การและนักบริหาร

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ผู้ประกอบการที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นส่วนใหญ่ มิได้มีมาแต่กำเนิด แต่เกิดจากการเรียนรู้ล้มเหลวจากการล่อหลอม หรือ จากการเฝ้าหาฝึกฝน เพื่อการพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่ดีและประสบความสำเร็จต่อไป

ปัจจัยที่ทำให้ธุรกิจขนาดเล็กประสบความสำเร็จ

เมื่อเปรียบเทียบโอกาสหรือความได้เปรียบทางการแข่งขันระหว่างธุรกิจขนาดใหญ่ และธุรกิจขนาดเล็กแล้ว จะพบว่าธุรกิจขนาดใหญ่จะได้เปรียบและมีโอกาสมากกว่าเสมอ อย่างไรก็ตามธุรกิจขนาดเล็ก ก็สามารถเผชิญหน้ากับปัญหาดังกล่าว และดำรงอยู่รอด พร้อมทั้งสร้างความเจริญเติบโตได้ ด้วยการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน

การสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน (Competitive Advantage)

ธุรกิจขนาดเล็กสามารถต่อสู้กับธุรกิจขนาดใหญ่ได้ด้วยการสร้างศักยภาพให้ตนเองมีความได้เปรียบทางการแข่งขันได้ โดยอาศัยองค์ประกอบต่อไปนี้

1. มีความยืดหยุ่น (Flexibility) จากข้อจำกัดของธุรกิจขนาดใหญ่ที่แม้ว่าจะได้เปรียบธุรกิจเล็ก ในด้านการผลิตสินค้าได้เป็นจำนวนมาก ด้วยต้นทุนการผลิตต่อหน่วยที่ต่ำกว่า แต่ก็ไม่สามารถปรับเปลี่ยน การผลิตได้อย่างรวดเร็วเมื่อความต้องการของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลง เพราะการปรับเปลี่ยนแต่ละครั้งต้องจ่ายค่าใช้จ่ายสูง ไม่คุ้มทุน ในขณะที่ธุรกิจขนาดย่อมสามารถปรับตัวได้

นอกจากนี้ผู้ประกอบการจะต้องพิจารณาให้รอบคอบ ถึงสิ่งที่จะทำให้สามารถดำเนินการให้ประสบความสำเร็จได้ คือ

1. ขนาดของตลาดมีมากพอที่จะสร้างกำไรได้เพียงใด
2. มีเงินทุนหรือแหล่งเงินทุนเพียงพอเพียงใด
3. สามารถเสาะหาพนักงาน หรือลูกจ้างที่มีประสิทธิภาพได้หรือไม่ รวมถึงรักษาลูกจ้างที่ดีไว้ในองค์กรต่อไปได้อย่างไร
4. มีข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้เพียงใด

ตอนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ดวงใจ อินทร์จันทร์ (2543) ได้ศึกษาการพัฒนาโปรแกรมสร้างเสริมความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมในการจัดการขยะโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดแม่แก้วน้อย จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า หลังเข้าร่วมโปรแกรมนักเรียนมีคะแนนความรู้ คะแนนเจตคติ และคะแนนพฤติกรรมในการจัดการขยะสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลังทดลองใช้โปรแกรม นักเรียนมีคะแนนความรู้ในการจัดการขยะสูงกว่าเกณฑ์การประเมินโปรแกรมคือ 65% และมีคะแนนเจตคติและคะแนนพฤติกรรมในการจัดการขยะสูงกว่าเกณฑ์การประเมินโปรแกรมคือ 80% อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พิมสาย จิงตระกูล (2546) ได้วิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการฝึกอบรมในงานเพื่อพัฒนาทักษะการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันตามแนวคิดวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสำหรับนักเทคโนโลยีการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา พบว่า ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษานับสนุนให้มีการศึกษาพัฒนาด้วยตนเอง และยังไม่มียุทธศาสตร์การพัฒนากิจการร่วมสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน และรูปแบบการฝึกอบรมในงานต้องประกอบด้วย การมีนโยบายสนับสนุนผู้บังคับบัญชา หัวหน้างาน ให้ความร่วมมือกับนักเทคโนโลยีทางการศึกษา ในการมีสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการทำงาน มีกิจกรรมการพัฒนาทักษะการสร้างวิสัยทัศน์ การประเมินผล และปัจจัยแห่งความสำเร็จ

นพวรรณ วงศ์วิชัยวัฒน์ (2547) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาทักษะชีวิตในการปฏิบัติตนให้รอดพ้นจากปัญหาสังคมโดยใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนทักษะชีวิตในการปฏิบัติตนให้รอดพ้นจากปัญหาสังคมทั้ง 4 ปัญหา ได้แก่ ยาเสพติด เพศ วัตถุ นิยม และอินเทอร์เน็ตของนักเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติที่ระดับ .05 ค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติในการปฏิบัติตนให้รอดพ้นจากปัญหาสังคมของนักเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยของคะแนนพฤติกรรมในการปฏิบัติตนให้รอดพ้นจากปัญหาสังคมของนักเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และอยู่ในระดับมาก

อโณทัย พรหมชัย (2549) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนชาวเขาเผ่าม้ง เย้า ตำบลผาซางน้อย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา ทำการวิจัยโดยใช้ชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนพึ่งตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้เริ่มจากการทำแผนชุมชน วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง วิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชน การกำหนดอนาคตร่วมกัน ทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง ชุมชนได้มีกระบวนการคิด มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด มีความเข้มแข็ง ทำให้ประชาชนร่วมกลุ่มกันในาม "ภาคีผาซางน้อยรวมพลัง" ทำงานร่วมกับภาคีท้องถิ่นและทำงานในตำบลซางน้อย

อัจฉรียา เชียซาร์ (2550) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเพาะเห็ดเป็นอาชีพเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อค้นหาและพัฒนาอาชีพเสริมที่เหมาะสมกับศักยภาพ วิถีชีวิต และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยอาศัยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของกลุ่มชาวบ้านในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งเงื่อนไขในการรวมกลุ่มเกิดจากทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โครงสร้างบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการในการร่วมมือปฏิบัติกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม มีการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่มทั้งจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่มจากการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตในชุมชน

สิริพรรณ บัวศรี (2551) ได้ศึกษาผลของโปรแกรมส่งเสริมความรู้เรื่องการบริหารโศกสือโทรทัศน์ที่มีผลต่อความรู้และความสามารถในการบริหารโศกสือโทรทัศน์ตามหลักแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ห้อง 4 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านสันโค้ง (เชียงรายจตุรราชวร) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 1 จำนวน 30 คน ระยะเวลาที่ใช้ในการทดลองโปรแกรมรวม 11 สัปดาห์ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ผ่านโปรแกรมส่งเสริมความรู้เรื่องการบริหารโศกสือโทรทัศน์ มีค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้และความสามารถ สูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรม

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลังเข้าร่วมโปรแกรมนักเรียนมีความรู้เรื่องการบริโภคสื่อโทรทัศน์สูงกว่าเกณฑ์ประเมินที่ 75% อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นิรันดร์ สาโรวาท (2552) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม ศึกษาผลการใช้รูปแบบการฝึกอบรม และศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขในการใช้รูปแบบการฝึกอบรม โดยทำการศึกษากับชุมชนมุสลิมทั้งหมดในพื้นที่เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร จำนวน 44 ชุมชน และแกนนำในชุมชนจาก 8 ชุมชน โดยผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของแกนนำในการป้องกันและแก้ปัญหาเชื้อเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องในชุมชนมุสลิม ประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 9 ขั้นตอน ประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดปัญหา การกำหนดปัจจัยทางจิตใจที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน การกำหนดปัจจัยทางกายภาพที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน การวางแผน การสร้างหลักสูตรและการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การดำเนินงาน การติดตามและสนับสนุน และการประเมินผล และการป้อนกลับ การฝึกอบรมสามารถพัฒนาให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ ความเข้าใจสูงขึ้นถึงร้อยละ 60 และมีทัศนคติต่อการอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อเอชไอวีในระดับดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลังจากผ่านการอบรม ผู้ผ่านการอบรมยังได้ร่วมกันพัฒนาการปฏิบัติงานเพื่อการป้องกันและแก้ปัญหาเอชไอวีและโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องของชุมชนในชุมชนมุสลิมอย่างต่อเนื่อง

เมธิปยา เกิดผล (2552) ได้ศึกษา ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา ซึ่งได้ไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา จำนวน 40 คน แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรม และกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ ใช้ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมรวมทั้งสิ้น 50 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมเกี่ยวกับทักษะทางอารมณ์ของกลุ่มทดลองหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

งานวิจัยในต่างประเทศ

Pine (1980) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ชาวต่างชาติในการวางแผนโครงการที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 69 คน พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างกลุ่มทดลองที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนโครงการและกลุ่มควบคุมที่ไม่มีส่วนร่วม แต่ไม่มีสหสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระ (เช่น ประเทศ ศาสนา อายุ) ที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม สำหรับการวัดเจตคติ พบว่า ค่าเจตคติของกลุ่มทดลองมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในระดับที่สูงกว่ากลุ่มควบคุม จากการศึกษาวิจัยนี้สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเพิ่มการตอบสนองด้านเจตคติในทางที่ดีขึ้น

Bledenweg (1997) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการพัฒนาโครงการฝึกอบรมและผลกระทบที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การวิจัยนี้ได้ศึกษาในสภาพแวดล้อมภาคอุตสาหกรรมที่พนักงานต้องเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องการบริหารความปลอดภัยและสุขภาพในการทำงาน โดยให้ผู้เข้าอบรมในกลุ่มทดลองมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการฝึกอบรม ซึ่งได้มีส่วนร่วมกำหนดเรื่องที่ฝึกอบรม วันที่จัดการฝึกอบรม ระยะเวลาการฝึกอบรม และลักษณะการจัดการฝึกอบรม พบว่า ผู้เข้าอบรมที่มีส่วนร่วมและที่ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการฝึกอบรมมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมีผู้เข้าอบรมที่มีส่วนร่วมมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าผู้เข้าอบรมที่ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการฝึกอบรม

Natvig, Albrektsen และ Qvamstrom (2003) ได้ศึกษาผลของการจัดการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในชั้นเรียน เพื่อให้นักเรียนรับรู้และเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือสังคม รวมทั้งให้นักเรียนรู้จักจัดการกับความเครียดได้ ตัวอย่างประชากร คือ นักเรียนในประเทศนอร์เวย์ที่มีอายุ 13 - 15 ปี จำนวน 947 คน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กับการใช้กระบวนการกลุ่ม การเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกัน เป็นการให้อิสระทางความคิด และการทำงาน ส่งผลให้นักเรียนรับรู้ถึงผลดีของการช่วยเหลือสังคม และยังช่วยให้นักเรียนรู้จักจัดการกับความเครียดได้อย่างเหมาะสม

จากการศึกษา ค้นคว้างานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ว่า การนำแนวคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยการจัดการฝึกอบรมเพื่อใช้ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น กิจกรรมที่จัดขึ้นสามารถช่วยให้ผู้เรียนหรือผู้รับการฝึกอบรมได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ผู้เรียนมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน นอกจากนั้นการ

ฝึกอบรมโดยใช้แนวทางการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมยังช่วยให้กลุ่มตัวอย่างคือผู้ประกอบการชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนประสบความสำเร็จ

ตอนที่ 10 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลและเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมซึ่งมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่นำมาใช้ในการจัดกระบวนการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มความสามารถในการเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่นให้กับผู้ประกอบการชุมชน เนื่องจากการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนี้จะช่วยให้ผู้ประกอบการชุมชนสามารถดึงประสบการณ์ของตนเองมาใช้ในการเรียนรู้ มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้แสดงความคิดเห็นและความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ เกิดการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน และทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ โดยในการเรียนรู้นี้ให้หลักการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และกระบวนการกลุ่มเป็นพื้นฐานในการจัดกระบวนการฝึกอบรม โดยมีรูปแบบและขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ประเมินปัญหา ความต้องการของผู้เข้าร่วม เป็นขั้นตอนแรกของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการประเมินปัญหาความต้องการของผู้เข้าร่วมจะเป็นข้อมูลสำคัญในการออกแบบกระบวนการที่เข้าถึงความสนใจ ปัญหา ความต้องการ และลักษณะการเรียนรู้ของผู้ประกอบการชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม

ขั้นที่ 2 กำหนดวัตถุประสงค์ประสงค์ของการจัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์จากข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ประเมินปัญหา ความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการเขียนวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยมีความต้องการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านทัศนคติในการเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 3 เลือกกำหนดเนื้อหา การเลือกและกำหนดเนื้อหาในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้กำหนดให้ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเริ่มจากผู้วิจัยเลือกหัวข้อเนื้อหาทั้งหมดที่ต้องการ แล้วจัดเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับเนื้อหาตามความสำคัญ ซึ่งเนื้อหาประกอบไปด้วย ความรู้เรื่องหลักการตลาด ส่วนประสมทางการตลาด (4P) และความรู้ในการเพิ่มมูลค่าสินค้า

ขั้นที่ 4 เลือกวิธีการในการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยเลือกวิธีการที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการ วัตถุประสงค์และเนื้อหา ซึ่งได้จากการศึกษาถึงปัญหาและความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านทัศนคติในการเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 5 จัดทำโครงการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากปัญหาและความต้องการ มากำหนดเป็นเนื้อหาและวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยผู้วิจัยได้จัดทำโครงการจัดการเรียนรู้เพื่อใช้ในการประสานงานและเตรียมความพร้อมในการดำเนินงาน

ขั้นที่ 6 ออกแบบหลักสูตรการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้รวบรวมสิ่งที่ดำเนินงานในขั้นตอนที่ผ่านมา นำมาใช้ในการวางแผนและจัดทำเป็นกิจกรรมการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย ชื่อกิจกรรม วัตถุประสงค์และเนื้อหา ของแต่ละกิจกรรม โดยในการออกแบบนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินตามขั้นตอนของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยการเรียนรู้พื้นฐาน 2 อย่าง ได้แก่ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) และกระบวนการกลุ่ม (Group Process) ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นประสบการณ์ เป็นขั้นตอนเริ่มต้นของการเรียนรู้ที่ให้ผู้ประกอบการชุมชนแต่ละคน ได้ดึงประสบการณ์เดิมของตนมาใช้ในการเรียนรู้ และแบ่งปันกับผู้อื่นด้วย โดยผู้วิจัยได้จัดประสบการณ์เรียนรู้โดยเน้นให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม

ขั้นสะท้อนความคิดเห็นและอภิปราย ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้ ผู้ประกอบการชุมชนทุกคนได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ให้ความร่วมมือในการทำงานกลุ่ม ผู้วิจัยต้องช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก ร่วมกันคิดและวิเคราะห์จากใบงาน จากคำถาม กรณีศึกษา และวีดิทัศน์ เกิดการเรียนรู้ภายในกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ได้แนวคิดและข้อสรุปร่วมกัน

ขั้นความคิดรวบยอด ผู้วิจัยให้ผู้ประกอบการชุมชนส่งตัวแทนในการนำเสนอข้อสรุปสำคัญจากกิจกรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครอบคลุมซึ่งจะนำไปสู่ความคิดรวบยอด ในบางกิจกรรมผู้วิจัยอาจมีการยกตัวอย่างให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

ขั้นทดลองหรือประยุกต์แนวคิด ผู้วิจัยให้ผู้ประกอบการชุมชนสรุปและรวบรวมความคิดให้เป็นหมวดหมู่ โดยนำความรู้ที่เกิดขึ้นมาใหม่นั้นมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง

และใช้กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างสูงสุด ซึ่งประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่

การมีส่วนร่วมสูงสุด คือ การจัดการเรียนการสอนเป็นกลุ่มย่อย ทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตามบทบาทที่กำหนด

การบรรลุงานสูงสุด คือ การจัดทำใบงาน ใบความรู้ที่กำหนดให้ผู้เรียนทำกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ในแผนการเรียนรู้

ขั้นที่ 7 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมการฝึกอบรบแบบมีส่วนร่วม ใช้เวลาทั้งสิ้น 6 วัน รวมทั้งสิ้น 50 ชั่วโมง ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 10 กิจกรรม

ขั้นที่ 8 การประเมินผล ผู้วิจัยประเมินผลการเรียนรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้เครื่องมือ คือ แบบวัดความรู้ แบบวัดทักษะ แบบวัดทัศนคติ และแบบประเมินผลการจัดกิจกรรมการฝึกอบรบ

ดังนั้น ผู้วิจัยได้สรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

